

ISSN 2072-0297

МОЛОДОЙ УЧЁНЫЙ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

СПЕЦВЫПУСК

кафедры «Педагогика, психология
и дефектология» Кызылординского
университета «Болашак»

Является приложением к научному журналу
«Молодой ученый» № 18 (256)

18.1
2019

Молодой ученый

Международный научный журнал

№ 18.1 (256.1) / 2019

Спецвыпуск кафедры «Педагогика, психология и дефектология» Кызылординского университета «Болашак»

Главный редактор: Ахметов Ильдар Геннадьевич, кандидат технических наук

Редакционная коллегия:

Ахметова Мария Николаевна, доктор педагогических наук
Иванова Юлия Валентиновна, доктор философских наук
Каленский Александр Васильевич, доктор физико-математических наук
Куташов Вячеслав Анатольевич, доктор медицинских наук
Лактионов Константин Станиславович, доктор биологических наук
Сараева Надежда Михайловна, доктор психологических наук
Абдрасилов Турганбай Курманбаевич, доктор философии (PhD) по философским наукам (Казахстан)
Авдеюк Оксана Алексеевна, кандидат технических наук
Айдаров Оразхан Турсункожаевич, кандидат географических наук (Казахстан)
Алиева Тарана Ибрагим кызы, кандидат химических наук (Азербайджан)
Ахметова Валерия Валерьевна, кандидат медицинских наук
Брезгин Вячеслав Сергеевич, кандидат экономических наук
Данилов Олег Евгеньевич, кандидат педагогических наук
Дёмин Александр Викторович, кандидат биологических наук
Дядюн Кристина Владимировна, кандидат юридических наук
Желнова Кристина Владимировна, кандидат экономических наук
Жуйкова Тамара Павловна, кандидат педагогических наук
Жураев Хусниддин Олтинбоевич, кандидат педагогических наук (Узбекистан)
Игнатова Мария Александровна, кандидат искусствоведения
Искаков Руслан Маратбекович, кандидат технических наук (Казахстан)
Кайгородов Иван Борисович, кандидат физико-математических наук (Бразилия)
Калдыбай Кайнар Калдыбайулы, доктор философии (PhD) по философским наукам (Казахстан)
Кенесов Асхат Алмасович, кандидат политических наук
Коварда Владимир Васильевич, кандидат физико-математических наук
Комогорцев Максим Геннадьевич, кандидат технических наук
Котляров Алексей Васильевич, кандидат геолого-минералогических наук
Кошербаева Айгерим Нуралиевна, доктор педагогических наук, профессор (Казахстан)
Кузьмина Виолетта Михайловна, кандидат исторических наук, кандидат психологических наук
Курпаяниди Константин Иванович, доктор философии (PhD) по экономическим наукам (Узбекистан)
Кучерявенко Светлана Алексеевна, кандидат экономических наук
Лескова Екатерина Викторовна, кандидат физико-математических наук
Макеева Ирина Александровна, кандидат педагогических наук
Матвиенко Евгений Владимирович, кандидат биологических наук
Матроскина Татьяна Викторовна, кандидат экономических наук
Матусевич Марина Степановна, кандидат педагогических наук
Мусаева Ума Алиевна, кандидат технических наук
Насимов Мурат Орленбаевич, кандидат политических наук (Казахстан)
Паридинова Ботагоз Жаппаровна, магистр философии (Казахстан)
Прончев Геннадий Борисович, кандидат физико-математических наук
Семахин Андрей Михайлович, кандидат технических наук
Сенцов Аркадий Эдуардович, кандидат политических наук
Сенюшкин Николай Сергеевич, кандидат технических наук
Титова Елена Ивановна, кандидат педагогических наук
Ткаченко Ирина Георгиевна, кандидат филологических наук
Федорова Мария Сергеевна, кандидат архитектуры
Фозилов Садриддин Файзуллаевич, кандидат химических наук (Узбекистан)
Яхина Асия Сергеевна, кандидат технических наук
Ячинова Светлана Николаевна, кандидат педагогических наук

Международный редакционный совет:

Айрян Заруи Геворковна, кандидат филологических наук, доцент (Армения)
Арошидзе Паата Леонидович, доктор экономических наук, ассоциированный профессор (Грузия)
Атаев Загир Вагитович, кандидат географических наук, профессор (Россия)
Ахмеденов Кажмурат Максutowич, кандидат географических наук, ассоциированный профессор (Казахстан)
Бидова Бэла Бертовна, доктор юридических наук, доцент (Россия)
Борисов Вячеслав Викторович, доктор педагогических наук, профессор (Украина)
Велковска Гена Цветкова, доктор экономических наук, доцент (Болгария)
Гайич Тамара, доктор экономических наук (Сербия)
Данатаров Агахан, кандидат технических наук (Туркменистан)
Данилов Александр Максимович, доктор технических наук, профессор (Россия)
Демидов Алексей Александрович, доктор медицинских наук, профессор (Россия)
Досманбетова Зейнегуль Рамазановна, доктор философии (PhD) по филологическим наукам (Казахстан)
Ешиев Абдыракман Молдоалиевич, доктор медицинских наук, доцент, зав. отделением (Кыргызстан)
Жолдошев Сапарбай Тезекбаевич, доктор медицинских наук, профессор (Кыргызстан)
Игисинов Нурбек Сагинбекович, доктор медицинских наук, профессор (Казахстан)
Кадыров Кутлуг-Бек Бекмуратович, кандидат педагогических наук, декан (Узбекистан)
Кайгородов Иван Борисович, кандидат физико-математических наук (Бразилия)
Каленский Александр Васильевич, доктор физико-математических наук, профессор (Россия)
Козырева Ольга Анатольевна, кандидат педагогических наук, доцент (Россия)
Колпак Евгений Петрович, доктор физико-математических наук, профессор (Россия)
Кошербаева Айгерим Нуралиевна, доктор педагогических наук, профессор (Казахстан)
Курпаяниди Константин Иванович, доктор философии (PhD) по экономическим наукам (Узбекистан)
Куташов Вячеслав Анатольевич, доктор медицинских наук, профессор (Россия)
Кыят Эмине Лейла, доктор экономических наук (Турция)
Лю Цзюань, доктор филологических наук, профессор (Китай)
Малес Людмила Владимировна, доктор социологических наук, доцент (Украина)
Нагервадзе Марина Алиевна, доктор биологических наук, профессор (Грузия)
Нурмамедли Фазиль Алигусейн оглы, кандидат геолого-минералогических наук (Азербайджан)
Прокопьев Николай Яковлевич, доктор медицинских наук, профессор (Россия)
Прокофьева Марина Анатольевна, кандидат педагогических наук, доцент (Казахстан)
Рахматуллин Рафаэль Юсупович, доктор философских наук, профессор (Россия)
Ребезов Максим Борисович, доктор сельскохозяйственных наук, профессор (Россия)
Сорока Юлия Георгиевна, доктор социологических наук, доцент (Украина)
Узаков Гулом Норбоевич, доктор технических наук, доцент (Узбекистан)
Федорова Мария Сергеевна, кандидат архитектуры (Россия)
Хоналиев Назарали Хоналиевич, доктор экономических наук, старший научный сотрудник (Таджикистан)
Хоссейни Амир, доктор филологических наук (Иран)
Шарипов Аскар Калиевич, доктор экономических наук, доцент (Казахстан)
Шуклина Зинаида Николаевна, доктор экономических наук (Россия)

На обложке изображен Пол Ромер (1955), американский экономист, лауреат Нобелевской премии по экономике.

Пол Ромер родился в Денвере, США, в семье губернатора штата Колорадо. Он получил образование в Чикагском университете, где стал бакалавром математики. Дальнейшие степени он получал уже в области экономики.

В 2016 году президент Всемирного банка Джим Ён Ким назначил Ромера шефом-экономистом Всемирного банка. Однако, отработав в организации 15 месяцев, Ромер ушёл в отставку из-за конфликта с ее сотрудниками. По словам Джима Ён Кима, Пол сказал ему, что хочет уйти и вернуться работать в Нью-Йоркский университет, где он был в должности профессора.

Ромер — ведущий разработчик теории нового роста, той отрасли экономической науки, которая исследует, возможно, самый неуловимый, но очень важный предмет: причины экономического роста. Если традиционная наука рассматривает только два фактора производства — капитал и труд, то Ромер добавляет третий — технологию. Это делает его теорию подлинно революционной, созвучной веку информации и в трех важных аспектах противопоставляет ее традиционным воззрениям. Ромер — сторонник теории эндогенного роста, согласно которой важными факторами экономического роста являются знания, инновации и инвестиции в человеческий капитал. Она подразумевает, что темпы роста экономики могут быть увеличены с помощью поддержки образования, выделения субсидий на научные исследования и разработки, а также посредством повышения стимулов для внедрения инноваций. Он занимался развитием этой теории в 1980-е и 1990-е годы. Также Ромер по-своему трактует роль монополий. Традиция утверждает, что нормой является «конкуренция равных», а монополии представляют собой неприятное отклонение от нормы. Экономист же доказывает, что монополии могут быть полезны, даже не-

обходимы, поскольку стимулируют компании вести исследования в области новых технологий.

В 2018 году Полу Ромеру и Уильяму Нордхаусу, профессору Йельского университета в США, была присуждена Нобелевская премия по экономике за их работы в области устойчивого развития и долгосрочного экономического анализа. «Их исследования значительно расширили область экономического анализа и сконструировали модели, которые объясняют, как рыночная экономика взаимодействует с природой и научным знанием», — сказано в сообщении Шведской академии наук. Ромер, по словам представителей Академии, доказал, что «знания об изменениях климата являются проводником долгосрочного экономического роста» и приводят к инновациям и созданию новых технологий. Их работы заставили огромное количество экономистов задуматься о двойственной природе идей и инноваций и о влиянии экономики на климат, а не только об обратном влиянии, которое мы испытываем, к примеру, во время засухи или похолодания.

«Многие люди думают, что защищать окружающую среду так сложно и дорого, что стараются делать вид, что этих проблем нет, — подчеркивает Пол Ромер, комментируя работу коллеги. — Производить меньше углеродных выбросов абсолютно реально. Как только мы начнем пытаться уменьшить выбросы углекислого газа, мы будем удивлены тем, что это не было так сложно, как мы предполагали». Нобелевский лауреат выразил надежду, что само вручение премии поможет людям понять, что устойчивое развитие для человечества в будущем не потребует ужасных жертв сегодня. Его собственная работа, по словам Ромера, «учит нас тому, что то, что случается с технологией, находится под нашим контролем».

Екатерина Осянина, ответственный редактор

СОДЕРЖАНИЕ

Ахметия А. А. Оқу процесінің қатысушыларына арналған ата-аналардың психологиялық мәдениеті 1	Мешітбай Ұ. Ш. Мектепке дейінгі балалар мен ата-аналардың әлеуметтік және психологиялық-педагогикалық құзыреттілігін арттыру жолдары 10
Ашимова Ш. К. Бастауыш сынып оқушыларының қабілеттерін дамыту 2	Нағымаш Г. С. Ерте балалық кезеңдегі психикалық даму 11
Бақытжан Г. Д. Мектепке дейінгі балалардың мотивациясын қалыптастыру 3	Омарова Г. Ж. Сөздіктерді пайдалануда бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу әрекетін дамыту мүмкіндіктері 12
Бақытжанқызы Н. Кіші мектеп жасында ойлаудың даму ерекшеліктері..... 4	Сералы Б. М. Педагогикалық қызметтің психологиясы және оның жолдары 13
Боранбаев Ә. С., Қасымбекова М. Д., Садыков Т. Қ. Тұлғаның мінез-құлқының қалыптасуы және тәрбиелеу жолдары 5	Тәуекел Г. Н. Тұлғаның мінез-құлқының қалыптасуының әлеуметтік-психологиялық негіздері.....15
Дүйсембай Н. Ж. Сәбилік кезеңдегі баланың психикалық даму ерекшеліктері..... 6	Тобағабылова Б. М. Балалардың дамуында ауытқулардың пайда болу себептері.....16
Ерланқызы Ә. Жасөспірім балалардың дамуының сипаттамасы 7	Тұрсынбай Ж. Е. Бастауыш мектепте интерактивті оқыту әдістері 17
Қалдыбекова А. Т. Стрестік факторлар және педагогикалық қызмет..... 8	Шураева С. Н., Есенбаев Е. Б. Кәсіпкерлік бизнестің экономиканы әртараптандырудағы рөлі мен маңызы 18
Қасымбекова М. Д., Әбілқасым А. Е. Болашақ педагогтардың шығармашылық қабілеттерін арттыру негізі 9	

Оқу процесінің қатысушыларына арналған ата-аналардың психологиялық мәдениеті

Ахметия Арайлым Асылбекқызы, студент

Ғылыми жетекшісі: М. Д. Қасымбекова, педагогика ғылымдарының магистрі
«Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Кемелденген тұлғаның тәрбиесі мен жетілуіне, оның біртіндеп әлеуметтенуі мен дербестігі ересектермен міндетті түрде әрекет етуде және отбасылық, балабақша, мектеп, университет, жалпы қоғам сияқты әлеуметтік мекемелерде жүзеге асырылады.

Балаға бірінші және ең алдымен «әлеуметтік мекеме» — отбасы. Мұның бәрі бала кезінен басталады. Балалық шақ отбасында өтеді. Мұнда адам өмірінің траекториясы басталады.

А. М. Горький «Адамның дүниеге келуі» әңгімесінде былай дейді: «Ресей жерінің жаңа тұрғыны, белгісіз ер адам, менің қолымда жатып, қатты ұйыған». Және бұл тағдыр көп жағдайда ересектер балаға, бірінші кезекте ата-аналарға жасайтын мәдени ортаға байланысты.

Баланың болашақ тұлғасының моральдық қасиеті ата-ананың болуына, физикалық, психикалық моральдық жағынан толыққанды адамға тәрбиелеу мен моральдық жетілуіне және психологиялық дайындығына байланысты. Ата-ананың өмір-салты мен мінез-құлқы баланың дамып келе жатқан тұлғасының моральдық позициясын алдын ала анықтайды. «Біз бұл туралы ойлануымыз керек», — дейді В. П. Зинченко. Л. С. Выготский дамудың әлеуметтік-мәдени контекстін, ерте балалық кезеңде сіңірілетін рухани құрылымды атады [1].

Ана сүтімен баланың тұжырымдамасын, суреттерін және олардың көмегімен жұбайларға, отбасында қалыптасқан және қолдау көрсетілетін әлеуметтік қатынастардың белгілі бір түрі, мінез-құлық сипаттамалары, мінез-құлық стандарттары, жеке тұлғаның жалпы бағыты. Ф. М. Достоевский еңбегінде айтылады: «Балаға неғұрлым күрделі ұғымдардың толықтай байқалмағандығын қадағалау өте қызықты және ол екі ойды біріктіре алмайды, кейде өмірдегі ең терең нәрселерді жақсы түсінеді» [2].

Бәлкім, баланың отбасына деген көңілі сезімде, оған бейбітшілік пен сыртқы әлеммен қарым-қатынаста сенімділік береді. Ол оған сенім мен сүйіспеншілікпен қарайды.

Ата-ана махаббаты адамдардың адамға деген кейінгі адами және мейірімді қарым-қатынастарының негізін құрайды. Сүйіспеншілік сезімі адамның эмоциялық әлемін қалыптастырып, байыта түсетін барлық басқа сезімдерді ұйымдастыратын және жандандыратын ортақ фон.

Егер бала жүрексіз ортада өссе, ол жақсылық пен сұлулыққа бей-жай қарамайды. Бала оған деген сүйіспеншілігімен, онымен қарым-қатынасымыздан тыс өсіп келе жатқанын айта аламыз. Егер біз оған бәрін үйретсек, өзін-өзі сезінеді, ойлайды, жақсы көреді.

Баланың отбасылық қарым-қатынастарындағы шиеленістің себептері көп, бәлкім, бастысы:

- ата-ананың сүйіспеншілігін және қызығушылығын сезінбеу;
- ата-аналардың талаптары тым қатал және әділетсіз көрінуі;
- ата-аналарынан қорқу;
- туысқа (немесе бауырға), ата-анаға қызғаныш;
- ата-ананың ажырасуы және т.б.;

Психологтың ата-аналар мен мұғалімдер арасындағы өзара әрекеттесу мәдениетін қалыптастырудағы ең маңызды міндеті — қажеттіліктерді ояту және бір-бірін өзара сыйластық, сенім мен алғыс сезіміне үйрету.

Ата-аналар мұғалімдерді тәрбиелеу және олардың ақыл-ой қабілеттерін күшейту, оның шығармашылық әлеуетін дамыту, оған білім беру және мәдениетті тұлға болуына көмектесу үшін риза болуы мүмкін.

Осыған байланысты В. А. Пономаренко пікіріне мән берсек: «... іс-әрекеттердің моральдық ұйымдастырылуының себебі — кәсіби борыш, заңды жауапкершілік, жазалау қорқынышы және мамандықты жоғалту емес, адамдар сенім тапсырған сенім түріндегі рухани зат...» [3, 92 б.].

Бір-бірін қабылдау арқылы мұғалім және ата-ана әрдайым ортақ тіл табады, бір-бірін түсініп, студенттің түрлі мәселелерін шешуде бір-біріне көмектеседі. Өйткені, отбасы да, мектепте де өздігінен жас ұрпақты тәрбиелеуге жауапты және бұл міндетті тек бірлесіп жүзеге асыруға болады.

Осыған байланысты осы жүйеде жұмыс істейтін білім беру жүйесінің және практикалық психологияның міндеттерінің бірі отбасылық қатынастарды жандандыру, ата-аналардың жалпы және психологиялық мәдениетін арттыру, отбасылық қарым-қатынастың психологиялық мәдениеті мен отбасылық ынтымақтастықты арттыру бағытында қоғамдық санаға ықпал ету құралдары мен әдістерін іздеу және жүзеге асыру болып табылады.

Әдебиет:

1. Зинченко В. П. Психологические основы педагогики. — М., 2003. — 431 с.; Вольфа Б. З., Иванова В. Д. Основы педагогики. — М., 2000. — 614 с.

2. Достоевский Ф. М. Дневник писателя. — Санкт-Петербург, 1999.
3. Дубровина И. В. Нынешние студенты в контексте образования.

Бастауыш сынып оқушыларының қабілеттерін дамыту

Ашимова Шахерезада Кенжебекқызы, студент

Ғылыми жетекшісі: М. Д. Қасымбекова, педагогика ғылымдарының магистрі

«Болашақ университеті» (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту мәселесі көрсетілген ол оқу үрдісінің іргетасын қалыптастырады, өзектілігін жоғалтпайтын және үнемі назар талап ететін мәңгілік педагогикалық проблема болып табылады. Бүгін бізге бастамашыл, шығармашылық адамдар қажет, проблемаларды шешудің жаңа тәсілдерін табуға және қоғам үшін пайдалы болуға дайынбыз. Сондықтан бүгінгі күні бастауыш мектептен бастап, шығармашылық тұлғаны тәрбиелеу міндеті тұр. Бұл кезең баланың дамуы үшін өте маңызды, осы кезеңде шығармашылық жұмысқа дайындық үшін негіз қаланды. Біз 6-дан 12 жасқа дейінгі кезең баланы дамыту үшін өте маңызды кезең екенін білеміз. Бұл кезеңде балаларды шығармашылық жұмысқа дайындау үшін іргетас қаланды. Осы жылдар ішінде қиял, шығармашылық ойлау дамып, құбылыстарды бақылауға, талдау жасауға, салыстыруға, фактілерді жинауға, қорытынды жасауға, белсенділікті, бастамашылығын, тәуелсіздігін, мүдделерін, бейімділігін қалыптастыру және саралауды бастайды. Сондықтан осы жастағы оқушылардың тәрбиелік жұмысын олардың әрқайсысының қабілеттерін барынша дамытуға, жалпы алғанда оқытуға қызығушылықты арттыруға және, атап айтқанда, тақырыптарға дейін ұйымдастыру өте маңызды [1, 103–208 бб.].

Бүгінгі күні білім беру процесі бастауыш мектептен бастап, шығармашылық тұлғаны тәрбиелеуге арналған. Бұл міндет баламалы білім беру бағдарламаларында, қазіргі заманғы мектептегі инновациялық процестерде көрініс табады. Шығармашылық белсенділігі шығармашылық сипатқа ие, ол оқушыларды үйреніп, таңқалдыратын, ерекше жағдайларда шешімдер табатын іс-әрекет процесінде дамиды. Сондықтан бүгінгі күні педагогикалық ғылым мен практикада жаңа, стандартты емес нысандарды және оқытудың әдістерін қарастыру қажет. Дәстүрлі емес сабақ түрлері, проблемалық оқыту әдістері, сыныптан тыс жұмыста ұжымдық шығармашылық жұмыстар, жас оқушылардың шығармашылық белсенділігіне ықпал ету кеңінен таралған. Жас студенттің шығармашылығын дамыту сипаттамаларын зерттеу Л. С. Выготский, Б. М. Теплова, С. Л. Рубинштейн, педагогтар Ш. А. Амонашвили, Г. И. Шуккина, В. Н. Дружинин, В. Д. Шадрикова, И. Ф. Харламов

және басқа да еңбектер негізінде орындалды. Кішкентай мектеп оқушыларының шығармашылық белсенділігін дамытудың әртүрлі құралдарының арасында бастауыш мектепте орыс тілі сабақтары, әдебиет, математика және технология сабақтары ерекше орын алады [2, 107–284 бб.].

Шығармашылық — зерттеудің жаңа пәні емес. Адамның қабілетінің мәселесі әрқашан адамдарға үлкен қызығушылық тудырды. Шығармашылық қабілеттерін дамыту мәселесін талдау негізінен бұл тұжырымдамаға енгізілетін мазмұнмен анықталады. Әдеттегі санасында шығармашылық қабілеттер әртүрлі көркем белсенділіктерге, әдемі суретке түсіру, поэзияны құруға, музыканы жазу және т.б. қабілеттерімен анықталады. Шындығында шығармашылық деген не?

«Шығармашылық қабілеті» немесе «шығармашылық» дегеніміз не? Сонымен, П. Торренс шығармашылықты кемшіліктерді, білімдердегі кемшіліктерді, шығармашылық тұрғыда дисгармонияны жоғарылату қабілеті ретінде түсінді. Шығармашылық қызмет құрылымында ол:

1. Мәселені қабылдау; 2. Шешім іздеу; 3. Гипотезаның пайда болуы және тұжырымдалуы; 4. Сынақ гипотезалары; 5. Оларды өзгерту; 6. Нәтижелерді табу.

Жасөспірімнің шығармашылық белсенділігі оның оқу үрдісіне қатысуын арттырады, білімді табысты меңгеруге ықпал етеді, интеллектуалдық күш-жігерді ынталандырады, өзін-өзі сенімділікке, көзқарастардың тәуелсіздігіне ықпал етеді. М. Н. Скаткин шығармашылық қызметті жетілдірудің жеке әдістерін қарастырады:

- білім туралы мәселені ұсыну, талқылау;
- зерттеу әдісі, оқушылардың шығармашылық жұмысы;
- сыныпта ұжымдық шығармашылық қызметтің атмосферасын құру.
- Берілген тақырып бойынша бірнеше мәтін туралы әңгіме жасаңыз.
- Мәтінді қайталап, жаңа фактілерді, кейіпкерлердің өміріндегі оқиғаларды қосу арқылы жалғастырыңыз.
- Мәтінді контенттің аударуында етістің бетін, уақытын өзгертіңіз.
- Өзінің жеке тәжірибесіне сүйене отырып, оқумен ұқсастықпен әңгіме жасаңыз [3, 27–32 бб.].

Әдебиет:

1. Введение в педагогическую деятельность / А.С. Роботова, Т.В. Леонтьев. — М.: Пресс-центр «Академия», 2000. — 208 с.
2. Русский язык в начальных классах: Теория и практика обучения / Под ред. М.С. Соловейчик. — М.: Академия, 1998. — 284 с.
3. Шумакова Н.Б., Шебланова Б.И., Щербро Н.П. Исследование творческих талантов с использованием тестов П. Торренца среди подростков // Проблемы психологии. — 1991. — № 1. — С. 27–32.

Мектепке дейінгі балалардың мотивациясын қалыптастыру

Бақытжан Гүлжазира Дәуренқызы, студент

Ғылыми жетекшісі: М.Д. Қасымбекова, педагогика ғылымдарының магистрі
«Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Баланың мотивациялық ахуалы ерте жастағы барлық тілегі бірдей күшті және шиеленісті болады. Мектепке дейінгі кіші жастағы бала бірнеше пәнді таңдау жағдайында салыстырмалы түрде оңай шешім қабылдай алады. Көп ұзамай ол өзінің тікелей ниеттеріне байланысты пәнге жауап бермеуі мүмкін. Бір қызығы, мектепке дейінгі балалар үшін ең күшті мотив — марапаттау, марапат алу. Баланың тікелей ниетін тежеуге ересек немесе басқа балалардың қатысуы ықпал етеді. Алдымен балаға біреу жақын болуы керек, оның мінез-құлқын бақылау тиіс. Содан кейін, көрініс жоспарының даму шамасына қарай, ол қиялды бақылауда ұстай бастайды: басқа адамның бейнесі оған өз мінез-құлқын реттеуге көмектеседі. Мотивтерді ұштастыру механизмін дамытудың арқасында ересек мектепке дейінгі балалар кішілерге қарағанда өз қалауын оңай шектейді, бірақ бұл міндет барлық кезең бойы өте күрделі болып қала береді. Баланың мінез-құлқын ережелеріне деген ниетін бағындыру үшін ең қолайлы жағдайлар рольдік ойында құрылады [1, 236 б.].

Мектепке дейінгі баланың өмірі ерте жастағы өмірінен әлдеқайда әртүрлі. Бала қарым-қатынастың жаңа жүйелеріне, қызметтің жаңа түрлеріне қосылады. Бұл өзін-өзі бағалаумен, өзін-өзі сүйгіштікпен байланысты себептер-табысқа жету, жарыс, бәсекелестік себептері, осы уақытта қалыптасқан моральдық нормалармен байланысты. Келесі жас кезеңінде маңызы арта түсетін әртүрлі ойын емес қызмет түрлерін дамыту үшін іс-әрекеттің мазмұнына қызығушылық пен жетістіктің мәселесі аса маңызды. Мектепке дейінгі бала қоғамда қабылданған этикалық нормаларды меңгере бастайды. Ол мораль нормалары тұрғысынан қылықтарды бағалауды, мінез-құлқын осы нормаларға бағынуды үйренеді, оның этикалық уайымдары пайда болады [2, 115 б.].

Бастапқыда бала өз қылықтарын ғана бағалайды. Мысалы, ертегіні қабылдай отырып, кіші мектеп жасына

дейінгі бала өзінің әр түрлі кейіпкерлерге қарым-қатынасының себептерін түсінбейді, оларды жаһандық жақсы немесе жаман деп бағалайды. Бұған қарапайым балалар ертегілерінің құрылуы да ықпал етеді: қоян әрқашан оң кейіпкер, ал қасқыр міндетті түрде теріс. Бала өзінің кейіпкерге деген жалпы эмоционалдық қатынасын оның нақты іс-әрекетіне ауыстырады және қоянның барлық іс-әрекеттері жақсы болғандықтан мақұлданады, ал қасқыр жаман, өйткені ол өзі жаман. Бірте-бірте эмоциялық қарым-қатынас пен этикалық бағалау саралана бастайды. Орта мектепке дейінгі жастағы бала кейіпкердің іс-әрекетін оның қалай қарайтындығына қарамастан бағалайды және ертегі кейіпкерлерінің өзара қарым-қатынасына сүйене отырып, өзінің бағасын негіздеуі мүмкін. «Иван-Царевич и серый волк» ертегісінде Иван-Царевич өзін бала ретінде тікелей ұстайды, бұл-оң, тартымды бейнесі, ол бала өзін анықтайды. Бірақ оның қылықтары қасқырдың ақылға қонымды кеңестері «жаман» және «дұрыс емес» деп бағаланады. Кейбір жағдайларда кейіпкерге эмоционалдық қарым-қатынас оның әрекеттерінің этикалық бағалауымен анықталады. Ересек мектепке дейінгі балалар тек қана олардың нәтижелері бойынша ғана емес, себептер бойынша да әрекеттер туралы үкім шығара бастайды.

Қорыта келе, мектепке дейінгі балалық шақтың екінші жартысында бала өзінің мінез-құлқын бағалау қабілетіне ие болады, ол сіңіретін моральдық нормаларға сәйкес әрекет етуге тырысады. Ең қарапайым жағдайларда пайда болатын борыштың бастапқы сезіміпайда болады. Балалармен қарым-қатынаста қарапайым этикалық нормалар сақтала бастайды. Бала сүйетін құрдастарына риясыз көмек көрсете алады және оған көңіл бөлгендерге қатысты жомарттық таныта алады. Мораль нормаларын меңгеру, сондай-ақ іс-әрекеттің эмоциялық реттелуі сияқты, мектепке дейінгі баланың еркін мінез-құлқын дамытуға ықпал етеді [3, 122 б.].

Әдебиет:

1. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. — СПб.: Питер, 2000. — 512 с.
2. Маслоу А. Г. Мотивация и личность. — М., 2001. — 218 с.
3. Сигел Э. Как воспитывать дошкольника. — М., РОСМЭН, 1998. — 173 с.

Кіші мектеп жасында ойлаудың даму ерекшеліктері

Бақытжанқызы Нұржамал, студент

Ғылыми жетекшісі: А. Ү. Тулепбергенова, педагогика ғылымдарының магистрі
«Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Мектепте жаңа білімдер мен дағдыларды ғана емес, белгілі бір әлеуметтік мәртебе де иеленеді. Өзара қарым-қатынас жүйесінде олардың орнын қабылдау өзгереді. Баланың мүдделері, құндылықтары, оның өмір салтын өзгертуі, барлық жеке салалардың, соның ішінде когнитивтік компоненттерін қалыптастыруда көрініс тапқан, жан-жақты ақыл-ой дамуының белсенді процестері бастау алады. Ойлауға ерекше рөл беріледі, өйткені осы кезеңде одан әрі даму үшін негіз қалана бастайды. Ойлауды дамыту мәселесі көптеген психологтармен зерттелді, олардың ішінде Ж. Пиaget, А. Валлоон, Б. Инелдер, Л. И. Айдарова, А. К. Дусавицкий, А. К. Маркова, Ю. А. Полюянов, В. В. Репкин, В. В. Рубцов, Г. А. Цукерман, Л. С. Выготский, А. Н. Леонтьев, С. Л. Рубенштейн, П. Я. Халперин, А. А. Смирнов ерекше айта аламыз.

«Ойлау» ұғымының көптеген анықтамалары бар. Мәселен, С. Рубинштейн былай деп айтады: «Ойлау — бұл сөйлеуге, өзін-өзі іздестірудің психологиялық үрдісіне және адамның жаңа нәрсені ашуға байланысты, яғни, сөзбен тығыз байланысты әлеуметтік тұрғыдан ойлау үдерісі, сенсорлық білімнің және оның шегінен асып кететін іс-әрекеттер» [1, 368 б.].

«Ойлау — адам танымының ең жоғары кезеңін құрайтын объективті шындықты бейнелеу процесі».

Ойлау жаңа нәрсені іздеумен байланысты, сол арқылы білімнің дамуында ең жоғары саты қалыптасатын про-

цесс. Бастауыш мектептегі ойлаудың дамуы басқа да ақыл-ой функциялары арасында маңызды орын алады. Жалпы мектеп оқушыларының ойлауы оның дамуының жоғары көрсеткіштерімен сипатталып, интеллектуалдық процестерде құрылымдық және сапалық өзгерістер орын алады. Мектепке дейінгі жаста пайда болған визуалды-фигуративтен ауызша-логикалық ойлауға көшу аяқталады. Бала логикалық тұрғыдан дұрыс негізделген, ақылдасқан кезде ол операцияларды пайдаланады. Бірақ бұл формальды-логикалық операциялар емес, өйткені кіші мектеп оқушысы әлі де таласпайды [2, 464 б.].

Жасөспірімдер жасындағы азаматтарға жаңадан пайда болған бұлшық еттер интеллектуалды ойлау, еркіндік, ішкі іс-қимыл жоспары, ғылыми тұжырымдамалар мен нақты операциялар ретінде қалыптасады. Осы жаста ойлаудың барлық үш түрі дамиды: тұжырымдама, пікір, қорытынды. Ғылыми тұжырымдамаларды меңгеру оқу процесінде балаларда жасалады. Баланың ой-пікірін дамыту, білімнің кеңеюі және ақиқат ойлауды орнату маңызды рөл атқарады. Бірақ ойлаудың бұл ерекшеліктерімен қатар, оқу іс-әрекетінің ойлауды дамытуға әсерін анықтау маңызды. Бұл ықпал болашақта ғылыми білімдер жүйесін меңгеруді, ғылыми және теориялық ойлауды дамытуды және оқыту мен күнделікті өмірде өзін-өзі бағдарлау шарттарын қамтамасыз ететін ойлау нысандарын дамытуда көрініс табады [3, 162 б.].

Әдебиет:

1. Козубовский В. М. Общая психология: познавательные процессы. 3-е изд. — Минск: Амальфея, 2008. — 368 с.
2. Кулагина И. Ю., Колюцкий В. Н. Возрастная психология: полный жизненный цикл развития человека. — М.: Сфера, 2001. — 464 с.
3. Леонтьев А. Н. Психология мышления / Под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер В. В. Петухов. — М.: МГУ, 1982.

Тұлғаның мінез-құлқының қалыптасуы және тәрбиелеу жолдары

Боранбаев Әбді Сейілұлы, педагогика ғылымдарының кандидаты;
 Қасымбекова Маржан Дүйсенбекқызы, әлеуметтік ғылымдар магистрі;
 Садықов Талғат Құрақбайұлы, магистрант
 «Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

«Адамның өзін-өзі тексеруі оның жан тұрмысының өркендеуіне, түзу жолға түсуіне бірінші шарт» — деп Мағжан Жұмабаев атап өткендей, адамның бойындағы мінез бітістерінің өзі үшін де, сондай-ақ төңірегіндегі адамдар үшін де орасан зор маңызы бар.

Әр адамның өзіне тән ерекше мінезі бар. Тұлғалық құндылығы, қызығушылығы, өмірге көзқарасы, әлемді қабылдауы әртүрлі болып келеді. Оның әр әрекетінен, түрлі жағдайға жауап беруінен, адамдармен араласуынан мінезі көрінеді. Ал мінезі нашар болған сайын өзі өмірін қиындата береді.

Мінез — адамның негізгі өмірлік бет алысын және оның өзіндік әрекетінің айырмашылығын сипаттайтын сапалы өзгешелік. Әрбір адамның жеке басына тән өзіндік психологиялық қасиеттері мен ерекшеліктерінің жиынтығы [1].

Әр адам сыртқы дүниенің сансыз тітіркендіргіштерге өз әлініше түрліше жауап қайтарып отырады. Бұл жауап реакциялар оның сыртқы дүниемен қалайша қатынас жасайтынын көрсетумен қатар, біртіндеп беки келе, сол адамның үйреншікті әдетіне, мінез-құлқының мәнеріне айналады. Сөйтіп әр адамда әр түрлі мінез бітістерінің болуы оның сыртқы ортамен түрліше қарым-қатынас жасауының нәтижесі болып табылады.

Адамның сыртқы ортамен байланысуы үшін жасайтын осындай қатынастарының жиынтығы оның мінезін құрайды [2].

Адамның мінез бітістерінің түрлері қаншама көп болса, бұлардың тәрбиелеудің жолдары мен әдістері де сан алуан.

Мінез бітістерін тәрбиелеу әдістердің біріне адамдардың санасына әсер етуі, яғни сөзбен ұғындыру әдісі жатады. Осы әдіс арқылы адамға қажетті мінез бітістерінің қандай болатындығы, бұлардың қалайша тәрбиелеу қажеті түсіндіріледі.

Адам мінезін тәрбиелеуде жанұяның, ұжымның, ұлы адамдардың өнегесінің алатын орны да ерекше. Мінез өзгермейтін тума қасиет емес, ол өмірде қалыптасады. Мәселен, ешбір бала туысынан еңбексүйгіш не жалқау, тәртіпті не ұстамсыз болып тумайды. Оның мінезі ұзақ жылғы өмір сүру барысында өмірдің сан-алуан ағымына қарай тәрбие үрдісінің ықпалымен қалыптасып отырады. Адамның нақтылы іс-әрекеті де мінез бітістерінің қалыптасуында шешуші роль атқарып отырады.

Мінездің моральдық жағынан тәрбиелілігі, бірқалыптылығы, толықтылығы, күші мен айқындылығы,

салмақтылығы — оның негізгі сапалары болып есептеледі [3].

Адам мінезін тәрбиелеу мұғалімнің жаңашылдығы мен шығармашылығын үнемі қажет ететін, бұл жолда ылғида жалықпай, қажымай әрекет етпейінше, тиісті нәтиже шықпайтын өте жауапты жұмыс болып табылады. Әрбір дүниеге келген адам қоғамның бір мүшесіне айналады және әлеуметтенуге тартылады, яғни тұлғаның қалыптасуы қоғамның талаптарын біртіндеп қабылдауынан, қоғамдық сана мен мінез құлықтың қалыптасуынан тұрады және ол қоғаммен өзара қатынасты реттейді.

«Адам баласын заман өсіреді, кімде-кім жаман болса, оның замандастарының бәрі кінәлі» — деп Абай айтып кеткен. Олай болса, жастар мінезіндегі кемшіліктерге әсер етуші факторлар:

- әлеуметтік-экономикалық жағдай (жұмыссыздық);
- қоғамдық орта;
- отбасындағы психологиялық ахуал.

Мінезді тәрбиелейтін үлкендердің өз тәртібін қатал қадағалап, балаларға үлгі болуға тиіс. Мектептегі мұғалімдер оқушыларға қойылатын талаптарға біркелкі қарамайды. Сол сияқты жанұяда да үлкендер де педагогикалық көзқарасқа келгенде өзара ынтымақ емес. Мәселен, талаптардың сипаты, олардың кезектесуі және мөлшері әке мен шешеді жанұяның басқа мүшелерінде әркелкі болып келеді. Сол себепті де бала міндетті ережелерді орындай бермейді, үлкендердің әртүрлі талаптарына ыңғайлана салады. Осыдан келіп баланың үйде сыпайы, мектепте дөрекі немесе бұған керісінше болуы мүмкін. Егер ата-ана мен мектеп өзара тығыз байланыста болса балалардың мінезіне бірлдей талап қойылып отырса, мінез мәдениетін тәрбиелеу табысты болмақ. Баланы жастайынан жан-жақты тәрбиелей отырып, болашақ тұлғаны қалыптастырамыз [4].

Қорыта айтқанда, *мінез* — адамның негізгі өмірін, бет алысын және оның өзіндік әрекетінің айырмашылығын сипаттайтын сапалы өзгешелік. Адамның бойында жаман мінезі болатын болса, оны түзетуге болады. Ол туралы Абай атамыз «Мен егер закон қуаты қолымда бар кісі болсам, адам мінезін түзеп болмайды деген кісінің тілін кесер едім», — дейді. Яғни, «Мінезді түзетуге болмайды» деген қате пікір. Демек, өз бойымыздағы жаман мінездірді жойып, тек жақсы мінездірімізді шыңдап, көркем мінез иесі болуға тырысуымыз қажет.

Әдебиет:

1. Жұмасова Қ. С. Психология. — Астана: Фолиант, 2006. — 76 б.

2. Жарықбаев Қ. Психология негіздері. — Алматы, 2005. — 356 б.
3. Бап-Баба С. Жантану негіздері. — Алматы, 2004.
4. Тажібаев Т. Жалпы психология. — Алматы, 2010.

Сәбилік кезеңдегі баланың психикалық даму ерекшеліктері

Дүйсембай Назерке Жақсылыққызы, студент

Ғылыми жетекшісі: А. Ү. Тулепбергенова, педагогика ғылымдарының магистрі

«Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Бала физикалық, психикалық және әлеуметтік тұрғыда баланың дамуы өте тез, аз уақыт ішінде дәрменсіз жаңа туған нәрестеден туа біткен реакциялардың аз жиынтығымен үлкен жолды еңсеріп, белсенді сәбиге дейін өтеді, ол қарап, тыңдауға, әрекет етуге, көмек алуға, қуануға қабілетті [1, 24 б.].

Сәбилер кезеңі екі фазадан тұрады (біріншісі — ұзақтығы 5–6 айға дейін, екіншісі — 12 айға дейін) және бір жыл дағдарысымен аяқталады. Бала кезінде баланың психикалық дамуы оның биологиялық және әлеуметтік жағынан дәрменсіздігімен және айналасындағылармен қарым-қатынас жасау мен өзара іс-қимыл жасаудың ең аз мүмкіндіктерімен анықталады. Сондықтан осы кезеңде бала дамуының басты бағыты — әлеммен өзара іс-қимылдың негізгі тәсілдерін меңгеру. Сәбилердің бірінші фазасына сенсорлық жүйелердің белсенді дамуы тән, яғни шоғырлану, бақылау, айналмалы қозғалыс сияқты болашақ бағдарлы реакциялардың қарапайым формалары. 4 айда жаңалыққа реакция пайда болады. Ол, атап айтқанда, жаңа затқа көзқарасты ұстап тұру ұзақтығында тұрады. Сондай-ақ есту қабылдауы (анасының дауысына реакция) затты ұстау және тексеру актісін қалыптастыру үшін үлкен маңызы бар тактильді сезімталдық дамиды. Сәбидің екінші фазасы басталғаннан кейін (шамамен 5 айда) баланың дамуында «сыну» болады. Оның басы бірінші бағытталған іс-әрекеттің — жету актісінің пайда болуымен сипатталады. Баланың психикалық дамуы үшін бұл акт өте маңызды болып табылады, өйткені оған байланысты пәндік қабылдау туындайды. Қол жеткізу актісінің арқасында кеңістікті қабылдау тереңдейді (қол созу кеңістігі). Қолдың белсенді дамуы негізінде, ол үлкен саясатты қарама-қарсы қою, балада затпен манипуляция мүмкіндіктері кеңейтіледі. Сондықтан, 4-тен 7 айға дейінгі жаста балада нәтижелі әрекеттер пайда болады, бұл заттың оңай қозғалуынан, одан дыбыстарды шығарудан көрінеді. 7–10 айға қатысты іс-әрекеттерді қалыптастыру жүзеге асырылады, яғни бала екі объектімен бір мезгілде, өзінен алшақ немесе бір-бірімен ара қатынаста өзара іс-қимыл жасауға үйретіледі. Сәбилер кезеңі аяқталған кезде (10–11 айдан 14 айға дейін) функционалдық әрекеттер пайда болады. Бұл іс-әрекеттер неғұрлым жетілдірілген қозғалыстармен сипатталады: ашу, салу, нанизация. Бұл ретте, егер бұрын бала бір тәсілмен әрекет

етсе, ол ересектер көрсеткен және осы әрекетті бір заттарда жүргізген болса, енді ол барлық мүмкін объектілерде әрекет жасауға тырысады. Жету актісі баланың отыруын ынталандырады. Баланың пәнге тартылуының арқасында, бірақ оны тек ересек адамның көмегімен ғана ала алады, ол заттарға байланысты қарым-қатынас жасайды. Өмірдің екінші жарты жылдығынан бастап ересектерге көмек көрсету маңызды (іс-әрекетті ұйымдастыру, мақұлдау). Бұл ересектерге әсер етудің жаңа құралдары мен тәсілдерін қажет етеді [2, 101–104 бб.].

Дамудың ескі жағдайынан шығу баланың физикалық дербестігінің белгілі бір шектелуіне жауап реакциясы түрінде пайда болатын жағымсыз эмоциялардың пайда болуымен сүйемелденеді. Л. С. Выготский мұндай мінез-құлыққа «гипобулиялық реакциялар» деген атау берді, яғни қарсылық реакциялары, онда әлі ерік пен аффект дифференцияланбаған. Л. С. Выготский өмірінің бірінші жылының дағдарысын сипаттай отырып, оны автономды балалар тілінің пайда болуымен түсіндіреді. Ол баланың ортаға деген қарым-қатынасының өзгеруіне әкеледі, осылайша өмірге дамудың жаңа жағдайын туғызады. «Баланың әлеуметтік кеңістігіне қатысты әңгіме физикалық тұрғыда жүру сияқты рөл атқарады». Бұл кезең баланың дербестікке үмтылуымен және сонымен бірге үлкендерге толық тәуелді болуымен сипатталады, бұл бірінші жылғы дағдарыстың басты қайшылығын құрайды.

Қорыта келе, баланың осы даму сатысы басынан бастап психикалық дамудың өзара байланысты екі желісі бар: адам қызметінің ойларында бағдарлауды қалыптастыру және адам қызметінің тәсілдерінде бағдарлауды қалыптастыру. Бір линияны игеру екіншісін дамытуға мүмкіндік береді. Осылайша, бала кезінде баланы тәрбиелеудің негізгі міндеті баланың қоршаған ортаға барынша кең бағдарын кеңейту және дамыту болып табылады. Эмоционалдық қарым-қатынас баланың сәби кезіндегі қызметінің негізгі түрі болып табылатындығын ескере отырып, балада қалыптасатын бірінші қажеттілікті — басқа адамға деген қажеттілікті қанағаттандыру өте маңызды. Баланың әлемге деген сенімі мен сезімін қалыптастыру үшін ересектермен қарым-қатынас жасау керек, өйткені баланың ересек адамдармен дұрыс және жеткілікті қарым-қатынас жасағанда фонематикалық құрамы ана тілінің фонемати-

калық құрамын қалыптастырады. Бұл ретте қарым-қатынас эмоционалдық-оң сипатта болуы тиіс. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, нәрсесте кезеңі ең қысқа

мерзім ішінде барлық психикалық процестердің қарқынды қалыптасуының маңызды кезеңі болып табылады деген қорытынды жасауға болады [3, 150 б.].

Әдебиет:

1. Валлон А. Психологическое развитие ребенка. — М.: Просвещение, 1997. — 195 с.
2. Выготский Л. С. Вопросы детской психологии. — СПб.: Союз, 2006. — 224 с.
3. Обухова Л. Ф. Возрастная психология: учебник для вузов. — М.: Высшее образование; МГППУ, 2009. — 460 с.

Жасөспірім балалардың дамуының сипаттамасы

Ерланқызы Әсел, студент

Ғылыми жетекшісі: Ұ. Т. Зинаханова, педагогика ғылымдарының магистрі
«Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Жасөспірімдік кезеңде адамның жетілуі мен дамуының белгілі кезеңдері болады және ол балалық кезең мен ересектік кезең арасында жатыр. Бірақ осы кезеңдердің хронологиялық шекаралары мен аппараттық сипаттары қандай? Балалық шақтан ересекке дейінгі кезең әдетте екі кезеңге бөлінеді: жасөспірім және жастық шақ (ерте және кеш). Алайда, осы жастардың шекаралары жиі әртүрлі түрде анықталады. Мысалы, ішкі психиатрияда 14 жастан 18 жасқа дейінгі жасөспірім деп аталады, ал психологияда 16–18 жастағы жас жігіттер жастар деп саналады. Жас терминологиясы ешқашан біржолата анықталмаған. В. Дальдың түсіндірме сөздігінде «жас адам» термині «жас», «кішкентай», «15 жылдан 20 жасқа дейінгі және одан да көп бала» және «жасөспірім» «бала кезіндегі бала», 14–15 жас аралығындағы «бала» деп анықталады. Л. Н. Толстой жасөспірімдер мен жастар арасындағы хронологиялық шекара 15 жаспен қарастыруда. Д. Достоевскийдің «Жасөспірім» романының қаһарманы 20 жасқа толды. Ескі орыс тілінде «бала» деген сөз балаға да, жасөспірімге де, жас жігітке де қатысты [1].

Барлық зерттеушілер жасөспірімнің өзі үшін де, айналасындағы адамдар үшін де барлық жасөспірімнің қиын уақыт екенін түсінеді. Л. С. Выготский дамуды ішкі тұрғыдан анықтады, ішкі қақтығыстардың пайда болуы мен шешілуі арқылы бірдей емес, бір-біріне қарама-қайшы келетін мақсатты процесс екендігін айтты. Сондықтан, ол қысқа уақыт кезеңі ішінде балада, басқа адамдарға қарағанда, өзгерістерге ұшыраған кезде өтпелі кезеңге немесе сын кезеңдерге назар аударады. Оның пікірінше, дағдарыс немесе сыни кезең — бұл сапалы оң өзгерістердің уақыты және адамның жаңа, жоғары сатыға өтуіне әкеледі [2].

А. Н. Леонтьев, Л. С. Выготскийге қарағанда, «сын кезең» мен «дағдарыс» ұғымдарын бөледі. Егер күрделі кезеңде ақыл-ой дамуының бір сатысынан екіншісіне ауысуы міндетті болса, онда сыртқы дағдарыстардан даму үдерісін барабар басқару мүмкін болмауы мүмкін. Бұл

жаста «ересек сезімі» қалыптасады — ересек болу, оған жету және ересек болуға ұмтылу. Бірақ жастардың дамуындағы басты міндет — жастардың тәжірибесі өте тез және дағдарыс жағдайында тұрған ересектер әлемінде өз орнын іздеп табады. Осы кезеңнің сыни сәтіне сәйкес, адамның нақты идеяларына сәйкес келмейтін нақты өмір талаптарымен соқтығысуы есептеледі. Жас адам біртіндеп бұл әлем тек бақыт пен рахат емес екенін, балалардың сенімінің оптимизмінің бұзылуынан басталады [3].

Жасөспірім — қарым-қатынас шеңберін кеңейтудің соңғы жас кезеңі. Сондықтан адам арасындағы қарым-қатынастың шыңы жасөспірімдерге тән. Жастар арасындағы достық қарым-қатынастар әрдайым кейінгі өмірде сақталмайды, бірақ мұндай байланыстардың мүмкіндігі осы кезеңде қалыптасады. Байланыс саласының кеңеюі ғана емес, сондай-ақ, жеке-дара және оқшауланған өсу де пайда болады. Адамдармен, жігіттермен және қыздармен қарым-қатынас олардың ортасында өз орындарын табу қажеттілігін туындатады.

Өзін-өзі бағалау адамгершілік қоғамның пікіріне немесе бүкіл әлемге қарсылыққа негізделген. Тұрақтылық пен өзін-өзі бағалаудың ұтқырлығы бар. Сыртқы көріністерді, қабілеттер мен дағдыларды бағалауға қатысты жоғары сезімталдық артық көнбеумен біріктіріледі. Өзіне деген адамдық қасиеттерді жиі кездестіруге болады. Негізінде өзгереді, өзін-өзі бағалау критерийлері — олар «сыртынан, ішінен» ауысады. Сыртқы параметрлердің маңыздылығы өте төмен. Ішкі өзіндік сенім мен болашаққа деген ұмтылыс өсіп келеді. Әлеуметтік және кәсіптік жетістікке шағымдар маңызды.

Сезім және тәуелсіздік үшін тілегі көрінетін ортақ «өтеу сезімін» жасайды. Жеке тұлғаның эмоционалды-еріктік ахуалы реттеуді қалыптастыру үдерісіндегі негізгі кезең. Тәжірибе тереңірек, тұрақты сезім пайда болады. Сонымен қатар шамалы ашуланшақтық, көңіл күйдің толқуы, албырт мінез және тұлғалық тұрақсыздық туғызатын тәжірибе де бар. Қандай қобалжушылықтың,

қасіреттің астында жасыру мүмкіндігі болады. Сезімдер адамның жалпы тұрақты идеологиялық көзқарасын білдіреді.

Сыртқы бақылаудан еркіндікке ұмтылуы өзін-өзі бақылаудың және саналы өзін-өзі оқытудың басталуымен біріктіріледі. Бұл зиянды әсерге осалдық пен сезімталдықты арттырады. Басқа адамдарға деген қызығушылық

және олардың арасындағы айырмашылықтар артып келеді. Кәсіби мүдделерді қалыптастыру және өмірлік жоспарларды жасау қабілетін дамыту өте маңызды. Жеке тұлғаның мотивациялық саласын дамыту өмірдегі орнын айқындайды. Бұрынғы тәжірибеге негізделген ішкі позицияны қалыптастыру, олардың мүмкіндіктері, қажеттіліктері мен ұмтылысын танытады [4].

Әдебиет:

1. Даль В. И. Толковый словарь русского языка. Современная версия. — М.: Эксмо, 2007. — 736 с.
2. Выготский Л. С. Развитие личности и мировоззрения ребенка // Психология личности. Т. 2. Хрестоматия / Редактор-составитель Д. Я. Райгородский. — Самара: БахрахМ, 2006. — 544 с.
3. Достоевский Ф. М. Подросток. — М.: Эксмо, 2006. — 576 с.
4. Кон И. С. Психология раннего детства. — М.: Просвещение, 1989. — 256 с.

Стрестік факторлар және педагогикалық қызмет

Қалдыбекова Альбина Темірбекқызы, студент

Ғылыми жетекшісі: Ұ. Т. Зинаханова, педагогика ғылымдарының магистрі
«Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Стрестік факторлардың педагогикалық қызметке тәуелділігін қалай ескеруге және бағалауға болады? Мақала нақты мәселеге арналған — педагогикалық қызмет жағдайында стресті еңсеру, оқытушылық қызметтегі нақты стрестік факторларды атап, стрестік факторлардың әртүрлі топтарда жүзеге асуы, қалай өзін-өзі реттеу, стрестік жағдайларда стрестік теріс салдарын еңсеру және эмоциялық жай-күйін тұрақтандыру үшін өзін-өзі жұмыс пен тәсілдерін сипаттайды.

Бұл қызмет заттай стресс зерттеу салдарынан әлеуметтік стереотиптерді бұзу үшін, өйткені, оның өсіп стресті сипаттағы енді жаңа даму стратегиясы жас ұрпақты тәрбиелеу үшін әлеуметтік тапсырыс арнайы маңыздылығы болып, бәсекелестікті арттыру, т.б. қоғамның стратификация нығайтады, және осы жағдайды толық есепке алу маңызды. Өйткені ол ең алдымен, ыңғайлы білім беру ортасын ұйымдастыруға жауапты мұғалім оқушыларды үйренуге қолайлы жағдай тудырады. Кәсіптік медицина институтының мәліметіне сүйенсек, мұғалімдердің 60%-ы кәсіби қызметімен байланысты невроздарға бейім [1].

Стресс факторлары шартты түрде бірнеше топқа біріктірілуі мүмкін. Жұмыс жағдайларына байланысты стресс факторлары:

- тұтастай жұмыс жүктемесі;
- түрлі қаржылық қиындықтар;
- жұмыс жүктемесі және бос уақыт болмауы;
- жылдам жұмыс істеуді жаңа тәсілмен ауыстыру;
- сапалы жұмысқа ынталандырудың жоқтығы;
- төтенше жауапкершіліктен бөлек шамадан тыс қызмет.

Бұл топтың барлық факторлары оқытуда қатысады. Жоспарлау қызметшілердің, басқарушылар мен бағыныштылардың жұмыс уақытын оңтайландыру жолдарын дамыту, мұғалімнің кәсіби қызметін ынталандыру жүйесінде осы топтың стресстері әсерін азайтады.

Қызметкердің жеке қасиеттеріне байланысты стресс факторлары:

- басқарудан қорқу;
- еңбек нәтижесі үшін үлкен жауапкершілікті сезіну;
- әріптестермен және әкімшілігімен қарым-қатынаста қателер;
- сипаттың басым сипаты ретінде қозғыштық;
- командадағы оқшауланған ұстаным;
- технологиялардың кәсіби білімі болмауы;
- өзін-өзі ұйымдастырудың нашар болуына байланысты уақыт болмауы [2].

Стресс шиеленіс емес, сонымен қатар дененің реттеу жүйелерінің артықшылығы. Бұл, ең алдымен, өзіне және жағдайда бақылауды азайту. Стресті жағдайда адамның психикалық-физиологиялық өзін-өзі реттейтін дағдылары маңызды рөл атқарады. Бұл органның резервтік мүмкіндіктерін басқару үшін оңтайлы жағдайға қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Ситуациялық өзін-өзі реттеудің келесі әдістері бар: тыныс алу жаттығулары тыныштандырады (тыныс алу, тыныс алу). Төмендегі тыныс алу жаттығуларын қолдануға болады: терең тыныс алу, ауа ағынын төменгі ішке бағыттау, бірнеше секундқа демін ұстап, содан кейін ауаны ауыспалы ағын арқылы баяу босатыңыз. Жұмысты 3—5 рет қайталаңыз. Осылайша, дене мен мидың кернеуі жойылып, теңдестірілген жағдай туады.

Мектептік білім берудің педагогикалық үдерісін ыңғайлы әрі қолайлы етуге мүмкіндік беретін ортақ негіздер айқын. Бұлар: әрбір қатысушының мектептің жайлы білім беру ортасын қалыптастыруға, білім беру процесіне қатысушылардың өзара қарым-қатынастарын ізгілендіруге мақсатты кәсіби әсер етуі; балаларды оқыту мен дамытудың өзекті мәселелерін шешуге бағытталған мақсатты көмек, сондай-ақ мектептегі жағдайларды әлеуметтендіру (өзін-өзі және жеке тұлғааралық проблемаларды, әлеуметтік-эмоционалдық проблемаларды шешу,

білім беру және кәсіптік бағытты таңдау проблемалары және т.б.) оқу үрдісінде балаларды дамытудың өткір, де-структивті проблемаларын белсенді түрде алдын-алу; стресстегі жұмыстың барабар әдістерін және технологи-яларын тиімді пайдалану; мұғалімдердің, психологтардың, менеджерлердің, ата-аналардың, сондай-ақ балалардың өздерінің психологиялық-педагогикалық құзыреттілігінің деңгейін жоғарылату, соның ішінде стресстік жағдайында жеке және топтық жұмыстың технологияларын игеру [3, 362 б.].

Әдебиет:

1. Горобей Т. Н. Стресс: сущность, функция, смысл // Мир психологии. — 2008. — № 4. — С. 54—63.
2. Аболин Л. М. Психологические механизмы эмоциональной устойчивости человека. — Казань, 1987. — 264 с.
3. Митина Л. М. Профессиональная деятельность и здоровье учителя. — М.: Академия, 2005. — 368 с.

Болашақ педагогтардың шығармашылық қабілеттерін арттыру негізі

Қасымбекова Маржан Дүйсенбекқызы, әлеуметтік ғылымдар магистрі, оқытушы;
Әбілқасым Айым Есенғазықызы, студент
«Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Қазіргі қоғамда шығармашылық белсенділік және қа-білет деңгейіне, кәсіби іс-әрекет барысында туын-даған әр түрлі міндеттерді шешуге бағытталған өзіндік біліміне, тұлғаның қабілеттеріне талаптар күшейтілуде. Болашақ педагогтардың индивидуалдық кәсіби қалып-тасуы және оның рухани, шығармашылық мүмкіндіктері мен қабілет мәселесі қазіргі уақытта өзекті екені бел-гілі. Педагог шығармашылығының индивидуалды стилі — бұл тұлғаның өзіндік индивидуалдылығы мен бүкіл тір-шілік әрекеті жағдайларымен үйлесімде даму жүйесі, өмір іс-әрекетінде тұлғаның өзін өзі жүзеге асыру құрал-дарының жүйесі, белсенді шығармашылықтың нәтижесі. Осылайша педагогтың өзіндік стилінің болуы — бұл бірін-шіден міндеттелген кәсіби іс-әрекет құрылымына объек-тивті тұрғыдан бейімделуі, екінші жағынан өзіндік инди-видуалдылығын барынша ашу мүмкіндігі.

Қазіргі кезде заман ағымына сай, білім беру саласында көптеген өзгерістер болып жатқаны анық. Сонымен қатар болашақ педагог тұлғасына қойылатын талаптар да кү-шейтілуде. Мұғалімнің педагогикалық шеберлігі ол білім алушылардың дамуына, жетілуіне, рухани-адамгершілік тұрғыдан кемелденуіне қолайлы жағдайлар жасау, бала-лардың ерекшелігін есепке ала отырып білім беру мен тәрбиелеу дағдыларына тікелей байланысты болып ке-леді. Шебер педагог, өзінің алдына көптеген міндеттер қоя отырып, ең алдымен өз шығармашылығын зама-науи білім беру кеңістігіне бейімдей бастайды. Педагог тек оқу пәніне қатысты академиялық білімдерді тасымал-даушы ғана емес, ол алдымен, әлем, дүние тылсым сы-рларын, экономикалық, қоғамдағы өзгерістерді, адам

мінез-құлықтарын, кәсіби іс-әрекеттерін, өнердің, мә-дениеттің қуат әсерін білетін жан болуы қажет. Мұғалім алдымен өзінің сабағында осы аталған үштікті бірден ала жүру үшін, өзінің кәсіби тұрғыдан белсенді шығар-машылық іс-әрекет жасауы тиіс.

Қазақ даласының ұлы ойшылы Абай Құнанбаев, адамның «толық», «кемел» болып қалыптасуы өзін-өзі жетілдіруіне байланысты екенін айтады. «Толық», «кемел» деген сөзінің астарында терең ұғым жатқаны анық. «Толық адам» деп өзінің жетінші қара сөзінде адамның мінезі, екі түрлі болып туатындығын, бірі тек тән үшін өмір сүрсе, екіншісі жанның құмарын қанағат-тандыру үшін өмір сүреді екен, бұл екеуде адам баласына қажет деп санайды Абай [1].

Абай өз шығармаларында жетілудің жолдарын, олардың түрлі белестерін көрсетеді. Әрбір адам осы жетілудің жолдарынан өте отырып, өзінің қай деңгейде тұрғанын және өмірінің келесі белесін анықтай алады. Мәні терең ашылып, келешегі айқындалғанда ғана адам өмірі маңызды болмақ. Абай ілімі осылай әркімнің өмірінің мәнін ашып, оның келешектің жарқын жолына шығуына мүмкіндік береді.

Әлемге әйгілі психолог-ғалым Л. С. Выготский өзінің зерттеулерінде тұлғаның шығармашылық белсенділігін айта келе, оның ойынша заттық әлем, қоғамдағы қа-рым-қатынас және тағы да физиологиялық, психологи-ялық сыртқы факторлар — адамның ішкі белсенділігінің қайнар көздері болып табылады. Сонымен қатар бала өзімен-өзі қайсібір мәдениет құралдарды және ғылыми түсініктерді ашып, меңгере алмайды. Сондықтан бала

психикасының дамуы ересек адамдармен өзара әрекеттесу негізінде ғана пайда болады деген ой-пікірлер айтты [2].

В. А. Қан-Қалик мұғалімнің шығармашылық әрекетінің логикалық-педагогикалық аспектісін және субъективті-эмоционалды жағдайларымен қатар, ситуативті міндеттерді шешуде көрінетін коммуникативті іскерліктерді нақтылайды. Бұндай іскерліктердің алдыңғы қатарына өзінің психикалық және эмоционалды жағдайын басқару, әр түрлі тәсілдерді қолдана отырып назарды өзіңе қарата білу жатады. Шығармашылық адамды жеке бастық іскер сапалар, яғни оның креативтілігін сипаттайтын сапалар көрсетеді [3].

Философиялық, психологиялық, педагогикалық әдебиеттерді талдау барысында, «шығармашылық» бұл өте кең және ауқымды ұғым, және ғылыми білімдердің тек бір саласын қамтымайтындығы анықтады. Шығармашылық

Әдебиет:

1. Абай. Энциклопедия. — Алматы: Атамұра, 2010.
2. Выготский Л. С. Психология искусства. — Москва: Искусство, 1986. — 574 с.
3. Қан-Қалик В. А., Никандаров Н. Д. Педагогическое творчество. — М.: Педагогика, 1990. — 250 с.
4. Бегалиева С. Б. Педагогика және психология. — Алматы, 2016. — 20 б.

Мектепке дейінгі балалар мен ата-аналардың әлеуметтік және психологиялық-педагогикалық құзыреттілігін арттыру жолдары

Мешітбай Ұлмекен Шәріпбайқызы, студент

Ғылыми жетекшісі: Ұ. Т. Зинаханова, педагогика ғылымдарының магистрі
«Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Баланың жеке басының қалыптасуы мен дамуы, оның жеке қасиеттері мен әлеуметтік құзыреттілігі болып есептеледі және отбасы маңызды рөл атқарады. Жұмыспен қамту мақсатында ата-аналар интернет-ресурстарда баланы тәрбиелеу туралы ақпаратты жиі іздейді. Өкінішке орай, бұл ақпарат үнемі сындарлы емес. Бүгінгі күні ата-аналармен жұмыс істеудің дәстүрлі формалары, мысалы педагогикалық білім, өз ұстанымдарын жоғалтып, шығармашылық ойлауды қажет етеді. Ата-аналардың педагогикалық құзыреттілігінің феноменологиясын және оны қазіргі заманғы жағдайларда қалыптастыру құралдарын нақты түсіну жоқ.

Мектеп жасына дейінгі балалардың әлеуметтік құзыреттілігін қалыптастыруда ата-аналардың педагогикалық-психологиялық құзыреттілігін жақсарту үшін ата-аналар мен мұғалімдердің өзара әрекеттесуінің жаңа формаларын табу керек. Осылайша, біздің ойымызша, қазіргі ата-ана мектепке дейінгі жастағы балаларды тәрбиелеу мәселелерінде психологиялық-педагогикалық қолдау ақпараттары қажет.

Осы мақсатта біз ата-аналардың балаларды дамыту мен тәрбиелеудегі психологиялық-педагогикалық құ-

зметтері бұл бірнеше ғылым түрлерінің түйіскен жерлерінде, олардың қисынында орналасқан. Философтар шығармашылықты зерттей келе бұл «... жаңашыл, өзіндік ерекшелікке ие, өзгеше, қоғамдық-тарихи уникалды құбылыстың өмірге келуі» деп анықтады.

Балалармен жұмыс жасау барысында ең маңыздысы, бұл тек педагог тарапынан шығармашылықты тудырту емес, сонымен қатар оқушылардың шығармашылық іс-әрекет жасауына итермелеу болып табылады.

Оқушының шығармашылық іс-әрекетіне жағдай туғызу — оқушыны ойлай білуге үйрету екені сөзсіз. Мектеп табалдырығын жаңа аттаған бүлдіршіннен шығармашылық қабілетті талап етпес бұрын, оны соған үйреткен жөн. Ал мұндай іс-әрекетке итермелеу үшін, педагог тұлғасының белсенді шығармашылығы мол болуы тиіс [4].

зыреттілігін жетілдіруге бағытталған мектепке дейінгі және мектеп жасындағы балаларды дамыту бойынша тақырыптық психологиялық оқу құралдарын жариялауды қамтитын «Ана кітаптары» жобасын жасаған. Бұл кітаптың мазмұнында — дамудың жас ерекшеліктері мен заманауи әлеуметтік-мәдени орталардың ерекшеліктерін ескере отырып, баланы тәрбиелеу және дамыту туралы ата-аналарға ұсынымдар жеткізген [1, 55 б.].

Біздің жобамыздың бірінші кезеңі сауалнамалар арқылы ата-аналардың өтініштерін зерттеу болды.

2-кезең — ата-аналардың қажеттіліктерін ескере отырып, балаларды дамыту және тәрбиелеу бойынша тақырыптық оқу құралдарын әзірлеу. (аналарға арналған кітаптар шығару).

3 кезең — ата-ана дәрісханаларын ұйымдастыру және өткізу, дөңгелек үстелдер, ата-аналар үшін оқыту семинарлары.

Ата-аналар лекциясы ата-аналармен таныстыру жұмыстарының түрі ретінде жүзеге асырылады. Дәрістің шеңберінде ата-аналар балаларды арнайы педагогтар мен психологтардан тәрбиелеудің әр түрлі аспектілері туралы ақпарат алады. Дәрістің пәндері: «Мектепке дей-

інгі жастағы когнитивті процестерді дамыту»; «Жас ерекшеліктері»; «Баланың дамуындағы ойын рөлі» және т.б. [2, 45 б.].

Дөңгелек үстел аясында ата-аналар балаларды тәрбиелеу және дамыту туралы өз көзқарасын білдіруі, ата-аналардың пікірін біліп, мамандардың ескертулерін тыңдай алады. Дөңгелек үстелдер ата-аналарға білім берудің жеке тұжырымдамасын түсінуге, эмоционалды қолдау алуға және кейбір білім беру проблемаларын шешуге көмектеседі. «Жарнама және бала» дөңгелек үстелінің тақырыбы; «Баламен дүкенге барыңыз»; «Қашан және қай мамандарға барады».

Тәжірибелік сабақтарды оқыту ата-аналарға ойын арқылы өз балаларымен қарым-қатынас жасауды үйрету болып табылады. Сабақтар онлайн режимінде өткізіледі. Тәжірибелік сабақтардың тақырыптары: «Біз бірге ойнаймыз»; «Үйде балаларға арналған қызықты эксперименттер мен эксперименттер»; «Біз көшеде ойнаймыз»; «Баланы қалай сапарға шығаруға болады» және т.б.

Кітаптар түрінде тақырыптық ұсынымдар әзірленді: «Хаттармен ойындар»; «Memory Development Games»; «Ойлау ойыны» және т.б.

Әдебиет:

1. Актуальные проблемы социального воспитания / Редкол.: Яркина Т.Ф. (отв. ред.), Бочарова В.Г., Львова В.Е. — Запорожье: Изд-во АПН СССР, 1990. — 168 с.
2. Азаров Ю.П. Искусство воспитывать. — М., 1985. — 448 с.
3. Арнаутова Е.П. Педагог и семья. — М., 2002. — 264 с.

Ерте балалық кезеңдегі психикалық даму

Нағымаш Гулнафис Серікбайқызы, студент

Ғылыми жетекшісі: Ұ. Т. Зинаханова, педагогика ғылымдарының магистрі
«Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Ш. Сатиеваның еңбегінде көрсетілгендей: «Балалық шақты зерттеу тарихы өте күрделі. Себебі, бұл салада бақылау, тәжірибе өткізу, тексеру мүмкін емес. Этнографтардың мәлімдеуі бойынша, археологиялық қазба байлықтарында балалар ойыншықтары, балаларға байланысты мәліметтер аз кездеседі. Теория экспериментальды фактілерге әсерін тигізеді. Балалық шақ туралы тарихи теориялық сұрақтарды П.П. Белинский, Л.С. Выготский, Д.Б. Эльконин еңбектерінен кездестіруге болады. Л.С. Выготский бойынша, бала психикасының дамуы табиғаттың, ағзаның пісіп жетілу заңдылығына бағынбайды. Таптық қоғамда балалық шақтың дамуы топтық сипатқа ие. Сондықтан ол мәңгілік балалық жоқ тарихи ғана болады дейді» [1, 6 б.].

Ерте балалық кезең бір жастан үш жасқа дейінгі кезеңді қамтиды. Екінші бір аты мектеп жасына дейінгі кезең. Кезеңнің басталуы бір жастағы дағдарыстан басталады. Ерте кезеңнің дамуының негізгі ерекшелігінің мақсаты —

Мектепке дейінгі жастағы балалардың ата-аналарымен сабақтан тыс жұмыс орталығының мамандарының жұмысының барлық жоғарыда көрсетілген формалары сізге:

— ата-анасының позициясын тәрбиелеу және өздерінің педагогикалық ұстанымдары туралы хабардар ету арқылы нығайту;

— ата-аналардың жас ерекшеліктері мен мүмкіндіктері, баланың даму перспективалары туралы білімдерін пайдалану дағдыларын дамыту;

— балаларды дамыту және тәрбиелеу мәселелерінде ата-аналардың құзыреттілігін қалыптастыру және көтеру [3, 25 б.].

Қорыта келе, «Ана кітаптары» жобасын іске асыру ата-аналардың психологиялық-педагогикалық құзыреттілігін жақсартуға ықпал етеді, ата-аналардың қарым-қатынасына қолдау көрсету және оларға баламен ата-аналық қарым-қатынастың стереотиптерін түсіну, сындарлы жолын таңдау мүмкіндігін кеңейту. Өз кезегінде құзыретті ата-ана отбасында мектепке дейінгі жастағы әлеуметтендірудің негізгі институты, мектеп жасына дейінгі баланың әлеуметтік құзыреттілігін тиімді түрде қалыптастыра алады.

баланың анасынан психологиялық бөлектенуі. Бала бұл кезеңде кеңістікте еркін қозғала алады. Сөзді меңгергендіктен, бала өзінің қажеттіліктерін қанағаттандыра алады. Баланың заттарды меңгеруі ойын мінездемесіне ие. Д.Б. Элькониннің айтуынша, бір жастың соңында баланың әлеуметтік жағдаяттарға ересек адамдармен бірігуі ішкі себептерге байланысты болады. Мектеп жасына дейінгі балалардың негізгі ерекшелігі — заттық — манипуляциялық әрекеттер. Оның дамуына заттармен жасалатын әртүрлі кубиктер, пирамидкалар т.б ойыншықтар әсерін тигізеді. Ерте балалық кезеңдегі балалардың жалпы дамуына тән — жүйелі, ақырын өсу [1, 93 б.].

Бала бір жастан бастап дүниені танып білуде белсенділік танытады. Бала бір жастан екі жас аралығында бір әрекетті орындау үшін әр түрлі нұсқауларды пайдаланады, ал бір жарым жастан екі жас аралығында балада инсайт, аяқ асты шешім табуда жол табады. Балада екі жаста қабылдау өзгереді. Бала затпен әрекет ету барысында

жағдаяттарды шешуді табандылықты танытады. Қабылдаудың дамуына байланысты балада ойлау үрдісі қалыптаса бастайды. Д. Б. Элькониннің қарастыруынша, бұл үрдісті бала былайша қарастырады: зат физикалық мінездемеге ие. Балаға бұл мінездеме белгілі, алайда заттың қоғамдық қызметі балаға белгісіз, ол тек қана ересек адамға белгілі. Балада заттармен манипуляция жасауға деген қажеттілік пайда болады. Алайда, заттармен қарым-қатынас жасау ересек адамдармен бірлескен іс-әрекеттер арқасында жүзеге асады. Ересек адамның нұсқауымен заттық әрекеттер баланы қарым-қатынас жағдаятына қояды. Бала ересек адамға әртүрлі өтініш, тілек айтып, ересек адамның нұсқауымен заттық тапсырманың шешімін табады. Тіпті, кей жағдайда бала интеллектуалды тапсырманы да шеше алады. Бұл жағдайлар баланың қарым — қатынас аймағының дамуына және тілдің дамуына әсерін тигізеді. Л. С. Выготскийдің айтуынша, ерте балалық кезеңнің негізгі ерекшелігі — қабылдаудың дамуына. Қабылдау нәрселік кезеңде қалыптасқан түйсік негізінде дамиды [1, 96 б.]. Бала нәресте кезеңнен бастап әрбір көрген заттарына мән беріп, өз түйсігімен қабылдайды. Бала санасындағы сан сұрақтар туындап, айналасынан жауап іздеуге талпынады.

Балалар психологиясы — жас баланың өз мүмкіндігіне қарай жақсы білім алуына жасалынатын баспалдақ. Сондықтан ғылыми принципке сүйенсек, оқулыққа деген оқушының қызығушылығын арттыру қажет-ақ. Мұнда терең білім алуға ұмтылдыру, жалықтырып алмау қағидаларын сақтаудың маңызды екендігі ашылады. Оқушыға

Әдебиет:

1. Сатиева Ш. Даму психологиясы (теориялық және практикалық курс). — Астана: Фолиант, 2012. — 232 б.
2. Бапаева М. К. Даму психологиясы. — Алматы, 2014. — 440 б.

Сөздіктерді пайдалануда бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу әрекетін дамыту мүмкіндіктері

Омарова Гульнара Жолдасовна, докторант

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы қаласы, Қазақстан)

Қазақ тілі сабақтарында лексикографиялық дереккөздерді пайдалану оқушыларға тіл туралы өз білімдерін толықтыруға, қарым-қатынаста лексикалық қиындықтарды еңсеруге мүмкіндік береді. Сөздіктермен жұмыс оқушылардың сөздік қорына келіп қосылған ұғымдарға қозғау салып, оларды үнемі жаңғыртып, толықтырып отырады. Ендеше оқушыларды бастауыш мектептен бастап сөздікті пайдалана білуге үйрету — кезек күттірмес мәселелердің бірі.

Бастауыш сынып оқушысының сөйлеу әрекетінің белсенділігі оның сөз байлығына тікелей қатысты. Әдісте-

білім беруде мынадай негізгі оқыту қағидаларын ескеру қажет: ғылыми, көрнекілік, бірізділік, жас шамаға лайықтылық, беріктілік, нақтылық.

Құлекеұлы Шал ақынның ой пайымдаулары даму психологиясымен астарласып жатқанын мына толғауында анық көрсеткен:

Он бесте тартып міндім аттың жалын,
Сол кезде айтқан сөзім от пен жалын.
Құрдым мен он сегізінде жігіт салтын,
Байқамай еш нәрсенің алды — артын.
Жиырмаға келген соң,
Жын қуалап ақтадым.
Жиырма беске келген соң,
Жақсыларды жақтадым [2, 22 б.].

Бұл мақаламды, Абай атамның жетінші қара сөзімен қорытындылағым келеді [2, 431 б.]: «Жас бала анадан туғанда екі түрлі мінезбен туады: біреуі — ішсем, жесем, ұйықтасам деп тұрады. Бұлар — тәннің құмары, бұлар болмаса, тән жанға қонақ үй бола алмайды. Нәм өзі өспейді, қуат таппайды. Біреуі — білсем екен демеклік. Не көрсе соған талпынып, жалтыр — жұлтыр еткен болса, оған қызығып, аузына салып, дәмін татып қарап, тамағына, бетіне басып қарап, сырнай — керней болса, даусына ұмтылып, онан ержетінкірегендерге ит үрсе де, мал шуласа да, біреу күлсе де, біреу жыласа да тұра жүгіріп, »ол немене?«, »бұл немене?« деп, »ол неге үйтеді?« деп, »бұл неге бүйтеді?« деп, көзі көрген, құлағы естігеннің бәрін сұрап тыныштық көрмейді. Мұның бәрі — жан құмары, білсем екен, үйренсем екен деген».

меші-ғалым С. Рахметова оқушылардың сөздік қорын дамытудың төмендегідей бағыттарын көрсетіп берді:

- а) жаңа сөздер үйрету және осы үйренген сөздерінің, сондай-ақ балалардың бұрыннан сөздік қорында бар сөздердің мағыналарын үйрету;
- ә) көркем мәтіндегі бейнелі құралдарды үйрету;
- б) синонимдермен, омонимдермен жұмыс;
- в) антонимдермен жұмыс;
- г) көп мағыналы сөздермен жұмыс;
- д) қанатты, нақыл сөздермен жұмыс;
- е) мақал-мәтел, жаңылтпаштарды үйрету;

ж) оқушылардың үйренген сөздерін қолдану белсенділігін арттыру [1, 25 б.].

Ғалым көрсеткен бағыттар бойынша жүргізілетін жұмыстарда лингвистикалық сөздіктер басты құрал болып табылады.

Т. Әбдікәрімованың «Бастауыш класта текст арқылы тіл дамыту» диссертациялық еңбегінде оқушылардың сөздік қорын байыту текстегі түсініксіз сөздерді түсіндіру арқылы жүргізілетіндігін қарастырды. «Әр текст оқушыны оның сан алуан саласымен ғана таныстырып, білім беріп қоймайды. Сонымен байланысты сөздермен де таныстырады. Ол сөздердің біразы оқушыға таныс емес. Сөздерді оқушының сөздік қорына қосу, сөз байлығына айналдыру — жұмыстың негізгі міндеттерінің бірі», — деп атай отырып, оқушыларда бірінші сыныптан бастап сөздік жұмысын жүргізу керектігін, сонда олар жоғары сыныпқа барғанда өздерінің сөз байлығын молайтуға саналы қарай алатынын, сонымен қатар мектепте сөздік жұмысын жүргізу өте жақсы қалыптасса, ол адам кейінгі жоғары сыныптарда да сөздік жұмысын өздігінен жүргізе алатындығын, бұл оқушының сөз байлығын толықтырып, санасын қалыптастыратыны туралы ой қозғайды [2].

Бастауыш сынып мұғалімі сөздік жұмысын жүргізгенде бұл сөздердің активті не пассивті сөздікке енетіндігін есепке алуы қажет.

Оқушылардың көптеген сөздердің мағыналарын, жұмсалу аясын жақсы түсініп, сөйлеген сөзінде, жазған жазуында еркін пайдалануын актив қор дейміз. Ал бірқатарымыз сөздерді пайдаланып тұрғанда мағынасын түсінеміз, бірақ ол сөздерді еркін пайдаланбаймыз, өйткені оларды жақсы білмейміз. Сондай еміс-еміс естілетін, жадыңа әбден ұяламаған, бірақ өзің шала білетін сөздерді пассив сөздік қор деп атаймыз [3, 98 б.].

Демек пассив сөздік қор қатысым әрекетінде сөздерді түсіну негізінде пайда болса, актив сөздік қор сол жинақталған сөздер көмегімен ойынды, сезімді жеткізу негізінде құралған сөздер жиынтығы. Баланың белсенді сөздік қоры оның күнбе-күн пайдаланып жүрген сөздер

есебінен құралады. Ал белсенді емес сөздік қорын белсенді қордың қоймасы деуге болады. Алайда, оқушының сөздігін үнемі толықтырып отырумен бірге, ол сөздік қордың оқушылардың сөйлеуінде атқаратын қызметіне де көңіл бөлу керек.

Сөздіктермен жұмыс тек оқулықтағы жаттығуларда берілген мағынасы түсініксіз сөздер мен ұғымдарды түсіндірумен ғана бітпейді, сонымен қатар ол жаңа ұғымдар жасау, заттың жаңа қасиетін табу, жаңа көріністерді байқату сияқты жұмыстармен тығыз байланысты. Мұндай жұмыстар оқушылардың ойын, тілін байытады, эстетикалық талғамын арттырады.

Мұндағы мұғалімнің мақсаты — оқушылардың сөздіктерден сөздің мағынасын біліп қана қоюға емес, сол сөздердің сөйлемдегі орын тәртібін меңгерту бағытында жұмыс жүргізу, сөйлеу әрекетінде белсенді пайдалануына жағдай жасау керек.

Әдіскер-ғалым С. Рахметова: «Сөздік жұмысы сөйлем құрау үшін де, байланыстырып сөйлеу үшін де негіз болады, ал әңгіме айтуға дайындық жасау сөз бен сөйлемсіз іске асуы мүмкін емес», — деп көрсетеді [1, 25 б.].

Сондықтан да қазақ тілі сабақтарында сөздіктермен жұмыс баланың сөздік қорының көлемін ұлғайтуды ғана емес, баланың ұғынуына қиындық келтіретін сөзді сөйлеу әрекетінде белсенді пайдалануына бағытталып жүргізілгені дұрыс. Сөздіктерден алған білімдері іс жүзінде оқушылардың өзіндік жұмыстарында және қарым-қатынасында пайдаланылады. Сөздіктерді пайдалана отырып, сөздің бірнеше мағынасы болатындығын, бір мағынаны бірнеше сөз арқылы беруге болатындығын сөздердің қарама-қарсы мағыналы болып келетіндігін т.с.с. байқатылып, онда қалыптасқан біліктер мен дағдыларын, лексика ғылымының теориялық заңдылықтарына сай күнделікті қарым-қатынас кезінде қолдану нәтижесінде жүзеге асырылады. Сонымен лингвистикалық сөздіктермен жұмыс баланың сөздік қорының молайып, оның сөйлеу мәдениетінің, оқу біліктері мен дағдыларының қалыптасуына және оны күнделікті сөйлеу әрекетінде қолдануларына ықпал етеді.

Әдебиет:

1. Рахметқызы С. Бастауыш сыныптарда оқушылардың тілін ұстарту. — А.: Рауан, 1997. — 141 б.
2. Әбдікәрімова Т. Бастауыш кластарда текст арқылы ауызша тіл дамыту // Пед. ғыл. канд. дисс. — Алматы, 1993. — 165 б.
3. Балақаев М., Серғалиев М. Қазақ тілінің мәдениеті. — Алматы: ЗИЯТ PRESS, 2006. — 140 б.

Педагогикалық қызметтің психологиясы және оның жолдары

Сералы Бақтыгүл Мейрамбекқызы, студент

Ғылыми жетекшісі: А. Ү. Төлепбергенова, педагогика ғылымдарының магистрі

«Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Балаларды тәрбиелеудің жетістіктері көптеген факторлармен айқындалады. Кәсіби мұғалім — бұл өз уақытының

көп бөлігін балаларды тәрбиелеуге жұмсайтын жалғыз адам. Болашақ педагогтің тұлғасы ең маңызды талаптарға бағынады.

Мұғалімнің негізгі және тұрақты талаптары — балаларға деген сүйіспеншілігі, педагогикалық түйсігі, педагогикалық іс-әрекеттері, балаларға тәлім-тәрбие саласындағы арнайы білімнің кең тарауы, жалпы мәдениет пен моральдің жоғары деңгейі, балаларды оқыту мен тәрбиелеудің түрлі әдістерін кәсіби меңгеруі. Барлық осы қасиеттер туа бітті қалыптаспайды. Бұл қасиеттер жүйелі және тұрақты мұғалімнің ізденісінің нәтижесінде қалыптасады [1, 25 б.].

Бірақ мұғалімдерге қатысты тұрақты талаптар — бұл білімділігі, кәсіби шеберлігі, ұқыптылығы, балаларға жақсы тәлім-тәрбие беруі және т.б. бұл қасиеттер маңызды болып есептеледі.

Олардың ішіндегі бастысы мыналарды қамтиды:

- басқа адамның ішкі жан дүниесінің жағдайын дұрыс бағалай білу, ризашылық білдіру, мейірімділік көрсету (эмпатияға қабілетті болу);

- балаларға білікті ұстаз ретінде, жақсы адам ретінде үлгілі болу;

- балаға мейірімділік сезімді күшейту, адамдарға жақсылық жасау, жоғары адамгершілік мақсаттарға қол жеткізу;

- тәрбиелілік ықпалдарды баланың жеке сипаттамаларына бейімдеу;

- тұлғаның сенімін қалыптастыру, өзін-өзі жетілдіру, ынталандыру;

- әр баламен қарым-қатынастың дұрыс стилін таба білу, онымен өзара тіл табыса білу;

- тәрбиеленген тұлғаның құрметіне ие болу, оның тарапынан бейресми тануды пайдалану, балалардың арасында беделге ие болуы [3, 47 б.].

Педагогке тән қасиеттерінің арасында адамға табиғаттан берілген нәрселер де көп. Сондай-ақ, арнайы қабілеттердің арасында ерекше қабілеттілік бар, бұл педагогикалық қарым-қатынас жасау мүмкіндігі. Байланыс — ең күрделі аспектілердің бірі, себебі ол педагогикалық жұмыста ең бастысы болып табылады: мұғалімнің тұлғаға, яғни тәрбиеленушіге әсер етуі. Бұл дағды әдетте мұғалімнің коммуникативті қабілеттерімен айқындалады.

Коммуникативтік қабілеттердің топтарын қарастырсақ: адамның адамға деген танымы, адамның адам ретінде жалпы бағалануы, жеке тұлғаның жеке қасиеттерінің, себептерін және ниетін бағалау; сыртқы бақыланатын мінез-құлықтың адамның ішкі әлемімен қарым-қатынасын бағалау.

Олардың қабілеттерін бағалау; адамның мінезін және басқа да жеке қасиеттерін бағалау; адамның сы-

рттан қалай қабылдайтынын және оның айналасындағы адамдарға қалай қарайтынын бағалау.

Байланыс жағдайын дұрыс бағалау қабілеті — жағдайды бақылауға, оның ақпараттылық қасиеттерін таңдауға және назар аударуға қабілеті, әлеуметтік-психологиялық мәнін дұрыс қабылдауы және бағалауы.

Педагогикалық терминдер қызықты, бірақ педагогикалық коммуникацияның ауызша емес формалары аз зерттелген. Осыған байланысты қарым-қатынас дағдылары: бөтен адамдармен байланыс жасау мүмкіндігі; пайда болған қақтығыстар мен түсінбеушіліктердің туындауын болдырмауға және уақытылы шешуге қабілеті; басқа тұлғаны дұрыс түсінуі және қабылдауы үшін өзін ұстай білу қабілеті; басқа тұлғаны өз мүдделері мен сезімдерін білдіруіне мүмкіндік беру үшін өзін ұстай білу қабілеті; Өзіңіз үшін коммуникациядан барынша пайда алу мүмкіндігі. Мұғалімнің коммуникативті қабілеттерін дамытуға болатынын атап өту керек.

Дарынды, шығармашылық тұлға әрдайым жеке тұлға болып табылады. Мұғалімде жеке тұлғаны қалыптастыру баланың шығармашылық тұлғасын тәрбиелеуге ықпал етеді. Педагогикалық қызметтің жеке стилінің негізгі ерекшеліктерін қарастырсақ. Ол өзін былай көрсетеді:

- темперамент (реакцияның уақыты мен жылдамдығы, жұмыстың жеке қарқыны, эмоционалдық жауаптылық);

- белгілі бір педагогикалық жағдайға реакция;

- білім беру құралдарын таңдау;

- педагогикалық қарым-қатынас стилі;

- балалардың әрекеттеріне жауапты;

- мінез-құлық тәртібі;

- сыйақылар мен жазалардың кейбір түрлерінің артықшылығы;

- балаларға психологиялық-педагогикалық әсер ету [2, 55 б.].

Педагогикалық қызметтің жеке стилі туралы әңгімелеп, әдетте мұғалімнің осы немесе басқа педагогикалық әсерін және мінез-құлықтың таңдаған кезде мұғалім өзінің жеке қабілеттерін ескереді.

Осыған байланысты озық педагогикалық тәжірибені қабылдау мен тарату туралы бір ескертуді атап өту керек. Мұны талдаған мұғалім бұл тәжірибенің автордың жеке басынан ажырағысыз екенін ұмытпауы керек. Басқаша айтқанда, кез-келген педагогикалық тәжірибені көшірудің қажеті жоқ; оның ішіндегі ең басты нәрсені түсініп, мұғалім әрдайым өзі болуға тырысуы керек, яғни, жарқын педагогикалық тұлға болуы керек.

Әдебиет:

1. Немов Р. С. Психология. — М., 2005.
2. Выготский Л. С. Педагогическая психология. — М., 1991.
3. Леонтьев А. А. Педагогическое общение. — М., 1979.

Тұлғаның мінез-құлқының қалыптасуының әлеуметтік-психологиялық негіздері

Тәуекел Гүлайна Нәдірқызы, студент

Ғылыми жетекшісі: А. Ү. Тулепбергенова, педагогика ғылымдарының магистрі

«Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Тұлға — белсенді өмірлік ұстаным танытатын, өз таңдауы мен қызметі үшін жауапты адам және әлеуметтік қалыптасуының нәтижесі, қиындықтарды жеңу және өмірлік тәжірибені жинақтау. Бұл — қоғамның әлеуметтік-мәдени өмірі мен қызметіне қатысатын, басқа адамдармен өзара іс-қимыл жасау процесінде өзінің жеке сипаттамаларын ашатын адам. Адам әлеуметтену объектісі болып қана қоймай, субъектісі болған кезде де қоғамның толыққанды мүшесі бола алады. Субъект ретінде адам әлеуметтену процесінде өз белсенділігін жүзеге асырумен, өзін-өзі дамытумен және қоғамда өзін-өзі көрсетуімен етене бірлікте әлеуметтік нормалар мен мәдени құндылықтарды меңгереді. Егер де әлеуметтену процесінде адамның тұлғасы дамитын болса, онда ол адам үшін сәтті әлеуметтену болады. Әлеуметтік мінез-құлқтың типтік үлгісі — бұл ортада қабылданған әдет-ғұрыптарды, ережелер мен нормаларды сақтау арқылы қоршаған әлеуметтік ортаға бейімделу [1, 15 б.].

Әлеуметтік психология — біздің өмірімізге қатысты жағдаяттардың әсерін зерттеп, бір-бірімізге қалай қарап, ықпал ететінімізге ерекше назар аударатын ғылым. Нақтырақ айтсақ, бұл адамның бірін-бірі туралы не ойлайтындығы, қалай әсер ететіні және қарым-қатынасқа қалай түсетіні жөніндегі ғылым. Сонымен қатар, адамның ойлауын, өзара ықпалын, қарым-қатынастарын бәрімізді қызықтыратын сауалдар қоя отырып зерттейді. Мысалы: Адамның әлеуметтік мінез-құлқы ол басынан кешіретін объективті жағдаяттарға және оны қалай түсінетініне байланысты ма? Қалай түсінетінімізге көп нәрсе байланысты. Әлеуметтік ұстанымымыз жүзеге асатындай болуы тиіс [2, 20 б.].

Адамдар кез келген мінезді түсіндіруге, оның себебін анықтауға бейім, өйткені сонда ғана ол мінез ретке келгендей, болжауға болатындай және бақылауға алынып отырады болып көрінеді. Сіз бен біз бірдей жағдаяттарға әртүрлі түрғыдан қараймыз, себебі біз әрқилы ойлаймыз. Біз досымыздың тарапынан болған дөрекілікке — сол күнгі көңіл-күйімізге немесе сол кісіге деген ықылас-ниетімізге орай жауап береміз [3, 21 б.]. Біздің барлығымыздың да интуициямыз бар. Біз адамдардың мінез-құлқын әдетте күнделікті қажеттіліктерімізге сәйкес түсін-

діреміз. Белгілі бір адам тұрақты да ерекше қылық көрсетсе, біз сол қылықты соған басыбайлы теліп қоямыз. Мысалы, егер біреу жиі мысқылдайтын болса, онда сүйкімсіз адам екен деген қорытынды жасап, одан аулық болуға тырысамыз. Сіздің өзіңіз туралы пікіріңіз де маңызды. Сіз оптимистік көзқарастасыз ба? Сіз қандай жағдайда да өз іс-әрекетіме бақылау жасай аламын деп ойлайсызба? Сіз өзіңізді салыстырмалы түрде қалай бағалайсыз? Сіздің жауаптарыңыз сезімдеріңіз бен іс-әрекеттеріңізге әсер етеді. Біздің әлемді және өзімізді қалай түсінетініміздің маңызы зор. Біздің бір сәттік интуицияларымыз — ішкі үрейімізді, сенімімізді және қарым-қатынасымызды қалыптастырады. Интуициямыз өзімізге қатысты жайларда да жиі қателеседі. Біз интуициялық деңгейде жадымызға шамадан тыс көп сенеміз. Санаға салмақ салмаймыз; эксперименттерде бір нәрселердің ықпалына түсіп жатқанымызды мойындамаймыз. Кейде біз өз болашағымызды дұрыс болжай алмай жатамыз. Сондықтан біздің әлеуметтік интуицияларымыз жіті назар аударуды қажет етеді. Алайда біздің интуицияларымыз бен бейсаналы ақпаратты өңдеу дағдымыз әдетте күшті, ал кейде қауіпті.

Қорыта айтқанда, біз — Аристотель айтқандай, әлеуметтік мақұлықтармыз. Біз басқа адамдардан үйренген сөздерді пайдаланып, соларша ойлап, сөйлейміз. Біз басқалармен қарым-қатынас жасауға, олардың жақыны болуға және құрметті болуға талпынамыз. Әлеуметтік тіршілік иесі ретінде біз қоршаған ортамызға сай әрекет етеміз. Кейде әлеуметтік жағдаяттың қуаты біздерді ұстанымымызға қарсы әрекет етуге мәжбүрлейді. Шын мәнінде, ерекше негативті жағдаяттар адамдардың ізгілігінен басым түсіп, қатігездікпен келісу немесе өтірікті қабылдау сезімдерін оятады. Біздің ұстанымымыз бен мінез-құлқымыз сыртқы әлеуметтік ықпалдардың әсерімен қалыптасады. Ішкі күштерге де көп нәрсе байланысты. Біз селқос, замана желі қалай соқса, солай дөңгелей беретін қаңбақ емеспіз. Біздің ішкі көзқарасымыз мінез-құлқымыздың сыртқы көрінісіне әсер етеді. Тұлғаның әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктерінің қалыптасуына әлеуметтенудің ықпалы зор, тұлға болып дамыған тіршілік иесін әлеуметтенусіз елестету мүмкін емес [2, 23 б.].

Әдебиет:

1. Сперлинг А. Психология. — Минск: Попурри, 2002. — 431 с.
2. МайерД., Туенж Ж. Әлеуметтік психология. 12 басылым. — Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018. — 648 б.
3. Аронсон Э. Көпке ұмтылған жалғыз. Әлеуметтік психологияға кіріспе. 11 басылым. — Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018. — 408 б.

Балалардың дамуында ауытқулардың пайда болу себептері

Тобағабылова Бегімай Маратқызы, студент

Ғылыми жетекшісі: А. Ү. Тулепбергенова, педагогика ғылымдарының магистрі

«Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Балаларда дамуындағы ауытқулардың пайда болуына — туа біткен және жүре пайда болған себептердің екі кешені бар. Туа біткен ауытқулар ұрыққа және құрсақшilik кезеңде дамып келе жатқан ұрыққа түрлі зиянды әсерлердің салдары болып табылады — интоксикация, жарақаттар, тамақтанудың бұзылуы және т.б. олар сондай-ақ жүкті әйелдің денсаулық жағдайы мен өмір сүру салтына байланысты. Сондықтан токсоплазмоз — ауру анадан ұрыққа өтіп, ұй жануарлары мен құстарымен таралатын жұқпалы ауру баланың туа біткен ақыл-ой кемістігінің, оның көру мүшелерінің зақымдануының және т.б. себебі болуы мүмкін.

Гормональды бұзылулар, бауыр және бүйрек аурулары, ананың алкоголизмі, жүктілік кезінде дәрі-дәрмектерді пайдалану — осының барлығы ұрықтың дамуына теріс әсер етеді.

Жатыр ішілік даму ана мен ұрықтың қанының резуспен үйлесімсіз болғанда да бұзылады және балада түрлі ми зақымдануын тудырады.

Жіі туа біткен балалар ауытқулары генетикалық (тұқым қуалайтын) факторлардың әсерінің нәтижесі ретінде туындайды. Ата-аналардың хромосомалық жиынтықтарының аномалияларынан туындаған құрылыстағы және хромосомалар арасындағы бұзылулар санына даун ауруы жататын ақыл-ой кемістігінің кейбір өрескел көрінген нысандарының себебі болып табылады. Алайда, ата-аналардың генеративті жасушаларының толық болмауы тұқым қуалаушылықпен ғана емес, сыртқы әсермен де байланысты болуы мүмкін. Ананың алкоголизмі ұрықтың орталық жүйке жүйесінде, оның сүйек жүйесі мен ішкі органдарында өзгерістер туғызады, әртүрлі кемістіктерге әкеп соғады. Ұрықтың өсуінің тежелуімен, тиісінше баланың, микроцефалиямен (бас мөлшерінің азаюымен), бұлшық ет әлсіздігімен, психомоторлық дамудың бұзылуымен және козу мен қозғалу бұзылуымен сипатталады. Бұл бұзылулар есту қабілетінің төмендеуі есебінен күшеюі мүмкін. Ұрықтың алкогольді синдромы бар балалардың құрсақшilik жетілмеуі, соматикалық әлсіреуі өмірдің алғашқы айларында жиі және ауыр ауруларға алып келеді.

Қазіргі уақытта балаға жүктілік кезінде ана қолданатын түрлі есірткі және басқа да есеңгірететін заттардың әсері туралы мәселе өткір түр. Анасы нашақорлар болып табылатын көптеген жаңа туған нәрестелер таңертеңнен-ақ нашақорларға айналатыны анықталды.

Әдебиет:

1. Гаврилушкин С. А. Об организации воспитания детей с ограниченными интеллектуальными возможностями // Дошкольное образование. — 1998. — № 2. — С. 67.

Бала өмірінің алғашқы жылдарында оның даму аномалиялары кейбір жұқпалы аурулармен туындауы мүмкін. Бұл кезеңде жарақаттар мен уланудың аз мәні бар [1, 45 б.].

Қазіргі уақытта біздің елімізде дамуында ауытқушылығы бар балалардың түрлі санаттарын тәрбиелеу және оқыту үшін мемлекеттік және жеке сипаттағы әртүрлі мекемелер жұмыс істейді. Бұл арнайы балабақшалар мен қарапайым балабақшалар жанындағы арнайы топтар, арнайы мектептер мен мектеп-интернаттар, сондай-ақ жалпы мақсаттағы мектептер жанынан құрылатын арнайы сыныптар. Кейбір балалар, негізінен дамуында ауытқушылықтары бар балалар кәдімгі балабақшаларға барады және жалпы мақсаттағы мектептерде оқиды.

Балалардың бір бөлігі әсіресе, дамуында өрескел ауытқушылықтары бар балалардың ішінде үйде тәрбиеленіп, оқиды. Жіі олармен ешқандай түзету жұмыстары жүргізілмейді. Ата-аналар баланың дамуына ықпал ету үшін барлық мүмкін болатын жағдайлар да кездеседі.

Дамуында ауытқулары бар балаларға арналған балабақшалар, әдетте, түзету-тәрбие жұмыстарын жүргізуге бейімделген арнайы жабдықтармен үнемі толық емес болса да жабдықталған. Есту қабілеті төмен балаларға есту кабинеттері мен есту аппараттары қарастырылған. Алайда, арнайы балабақшалар оларға барлық мұқтаж балалардың қабылдануы үшін жеткіліксіз [2, 111 б.].

Дамуында әлсіз ауытқулары бар балалардың едәуір бөлігі — психикалық дамуы тежелген, ақыл-ой кемістігі жеңіл дәрежедегі, нашар көретін, нашар еститін, сөйлеу кемістігі бар және тірек-қимыл аппаратының нашар кемістігі бар балалар әдеттегі балабақшаларға барады. Егер бұл балалардың мінез-құлқында өрескел ауытқулар болмаса, онда олар мектепке келген уақытқа дейін қалады.

Дегенмен, бала бақшаның арнайы тобында немесе жай ғана кәдімгі балабақшада дамуында ауытқулары бар баланың болуы оған оң мәнге ие. Бұл оның құрдастары ұжымында болуына, олармен қарым-қатынас жасаудың кең мүмкіндіктеріне байланысты, бұл әлеуметтік бейімделу мен одан әрі өмір сүруге және оқуға дайындалу үшін маңызды. Өйткені, әдетте, балаларды арнайы мектепке немесе жалпы мақсаттағы мектепке түсуге дайындайды. Бала бақшаға келгеннен кейін балалардың шағын бөлігі ғана (көбінесе ақыл-ой кемістігі бар) әлеуметтік қорғау министрлігінің интернат мекемелеріне түседі немесе отбасына қайтарылады [3, 234 б.].

2. Ермолаева М. В. Психологические предложения и методы развития и коррекционной работы с дошкольниками. — М.: Издательство «Институт практической психологии»; Воронеж: Издательство «МОДЭК», 1998. — 176 с.
3. Гинзбург М. Р. Психология личности: норма и патология. — М.: «Институт практической психологии»; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1998. — 352 с.

Бастауыш мектепте интерактивті оқыту әдістері

Тұрсынбай Жайна Ержанқызы, студент

Ғылыми жетекшісі: Ұ. Т. Зинаханова, педагогика ғылымдарының магистрі
«Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Бастауыш мектеп — әрбір адамның өміріндегі маңызды кезең. Қазіргі заманғы балалар үлкен ақпараттық кеңістікте өмір сүреді, олардың кейбіреулері өз әріптестерімен өте аз қарым-қатынас жасайды, бос уақытын компьютер мен теледидарға жұмсайды. Оқушылар телефонды, электрондық ойыншықтарды қалай қолданатындығын біледі, бірақ сыныптастармен ойнауды білмейді.

Кіші мектеп жасындағы жас ерекшеліктері: тұрақсыз көңіл-күй, визуалды-фигуративті ойлаудың таралуы, қозғалтқыш белсенділігі, ойын іс-қимылына деген қызығушылық, түрлі танымдық қызығушылық.

Сабақ барысында балалардың назарын аудару үшін белсенді және қызықты ақыл-ой белсенділігін ұйымдастыру қажет. Интерактивті әдістер оқушылардың когнитивтік белсенділігін арттыруға және олардың технологияларын пайдалануды қазіргі заманғы бастауыш мектепте өте маңызды.

Білім беру стандарттарының даму әлеуеті, білім беру жүйесінің тез өзгеретін білім беру ортасында болуын және дамуын қамтамасыз ету аса маңызды болып келеді [1].

Ресейлік психологиялық-педагогикалық ғылымда білім берудің парадигмасы белсенді дамыды. Студенттің, жеке тұлғаның дамуын педагогикалық қызметтің әдістерін дамытуға негізделген білім беру мақсаты ретінде қалыптастырды.

Әрекет тәсілін іске асырудың ерекшелігі — жалпы білім берудің мақсаттары оқушылардың оқу нәтижесінде шешуге қабілетті негізгі міндеттер жүйесі ретінде ұсынылады. Негізгі міндеттер жеке тұлғаның қасиеттерін қалыптастыру бағытын көрсетеді (мақсаттардың құрылысы білім беру үдерісінде қалыптасатын іс-қимыл әдістерін

ғана емес, оқу мазмұнын да негіздейді). Осы тұрғыдан академиялық пән белгілі бір пәннің саласына тән маңызды білім, маңызды қасиеттер мен қатынастар жүйесі ретінде қалыптасады [2].

Сабақта интерактивті оқыту әдістерін қолдану арқылы мұғалім материалды меңгеру үдерісінде сыртқы диалог арқылы адам арасындағы өзара іс-қимылды қалыптастыруға қатысты жаңа мүмкіндіктерге қол жеткізеді. Шындығында, топтағы студенттер арасында белгілі бір адаммен қарым-қатынастар сөзсіз туындайды; және олардың оқу іс-қимылдарының жетістіктері олар қандай болады. Студенттердің оқу материалдары негізінде өзара іс-қимылын тиімді ұйымдастыруы жалпы білім беру іс-әрекетінің тиімділігін арттырудың күшті факторы болып табылады [3].

Интерактивті оқу бір мезгілде бірнеше мәселелерді шешеді:

— қарым-қатынас дағдылары мен қабілеттерін дамытады, студенттер арасында эмоциялық байланыстар орнатуға көмектеседі;

— ақпараттық проблеманы шешеді, себебі ол студенттерге қажетті ақпаратты ұсынады, онсыз бірлескен қызметті жүзеге асыруға болмайды;

— жалпы білім беру дағдылары мен қабілеттерін дамытады (талдау, синтездеу, мақсаттарды қою және т.б.), яғни тапсырмаларды шешуді қамтамасыз етеді;

— білім беру тапсырмасын береді, себебі ол командада жұмыс істеуге, басқалардың пікірлерін тындауға үйретеді.

Интерактивті әдістерді пайдалану — сыныптағы студенттердің танымдық белсенділігін арттырудың дұрыс жолы [4].

Әдебиет:

1. Ваганова Н. А. Изучение особенностей проявления творческого потенциала школьников. — М.: Просвещение, 2010. — 265 с.
2. Бабанский Ю. К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе. — М.: Просвещение, 2003. — 259 с.
3. Полат Е. С., Бухаркина М. Ю., Моисеева М. В., Петров А. Е. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. — М.: Академия, 2002. — 272 с.
4. Выготский Л. С. Вопросы детской психологии. — СПб.: Союз, 1997. — 224 с.

Кәсіпкерлік бизнестің экономиканы әртараптандырудағы рөлі мен маңызы

Шураева Сәрсенкүл Нұрғалиқызы, экономика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы;

Есенбаев Еркебулан Бактибаевич, магистрант
«Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Қуатты Қазақстан — ең әуелі өңірлердің қуаттылығы, елдің болашағы экономикадағы келешегі зор салалардың дамуымен байланысты десек, мемлекет тарапынан тиімді жүргізілген реформалар кәсіпкерлік саланың дамуына, нарықтық экономиканың әлеуметтік бағыт алуына, тұрғындардың басым бөлігінің өмір сүру жағдайын жақсарту бойынша бағдарламалар мен стратегиялардың жасалып, жүзеге асырылуына ықпалын тигізуде.

Мойындау керек, шағын бизнес біздің экономикамыз үшін тиімді болып қана қоймай өндіріспен, маркетингпен, сатып өткізумен, тұтынумен байланысты шаралардың бәрін қамтуда.

Елдің өмір сүру жағдайды ұдайы жақсарту түсу мемлекетіміздің әлеуметтік-экономикалық саясатының басым бағыты. Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті — Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Жолдауында «Біз әлемдік өркениет көшінің соңында қалмауға тиіспіз» деген стратегиялық мәнінен орасан зор тұжырым жасаудамыз. Аталған міндеттердің қажеттілігі белгілеп нақтыланды [1].

Кәсіпкерлер өз кезегінде бәсекелестікті дамыту үшін көптеген жұмыстар атқаруда. Онсыз да сарқылғалы тұрған табиғи ресурстарды тиімсіз пайдалануға шектеу қою, ішкі сұраныстың импортқа тәуелділігін болдырмау, жұмыссыздық, кедейшілік, толып жатқан мәселелерді шешу үшін шағын бизнестің әлеуетті мүмкіндіктері мен үлесі айтарлықтай.

Осы орайда айта кету керек, экономикадағы жетістіктер, мемлекет тарапынан бизнеске көрсетіп отырған қолдау шаралары жеке кәсіпкерлердің жалдамалы жұмысшылардың жалақысын өсіру бойынша бастаманы қолдауына айтарлықтай ықпалын тигізді. Ең төменгі жалақы көлемі 2018 жылғы көрсеткіш 28284 теңгеден 2019 жылдың қаңтар айынан бастап 42500 теңгеге, яғни 1,5% көтерілді. Ол үшін ҚР-ның «2019–2021 жж. арналған бюджет туралы» Заңының жобасы ҚР Парламенті Мәжілісінде қаралып тиісті өзгерістер енгізілді. Үкіметтік резерві есебінен қызметкерлердің айлық жалақы мөлшері 35% көтерілді.

Салық жүктемесі де төмендемек. Халық үшін салықтық жүктеме жалдамалы жұмыспен қамтылғандардың табыс көлемінен салық шегерімдерінің артуына сәйкес төмендейді деп күтілуде. Деседе, жоспарланған салық шегерімдері жергілікті бюджеттерді шығынға апарары сөзсіз.

Үкімет тарапынан алдымыздағы 5 жыл ішінде кәсіпкерлік саланың барлық қаржы көздеріне жұмсалатын шығындарды ЖІӨ-нің тұрақты 7,4%-нан 10%-на дейін көтеру міндетін қойған еді. 2018 жылығы дереккөздер

мәліметі бойынша жалпы Қазақстанда жұмсалынған барлық шығындар ЖІӨ-ге шаққанда 4,1% құрап 2,4 трлн теңгені құраған. Биылғы жылы мемлекет тарапынан аталған салаға жұмсалған шығындардың барысы ЖІӨ-ге шаққанда 7,38% құрап, бюджет есебінен — 5,4%-ды, жеке сектор есебінен — 1,9%-ды қамтымақ, яғни үш жылды қамтыған бюджет аясындағы білім беру үшін жұмсалатын шығындар 456,3 млрд.тг., 2021 ж. дейін 752,1 млрд.тг., 65%-ға өседі деп ұйғарылып отыр.

ҚР-ы Үкіметінің 25.08.2018 жылғы № 522 қаулысымен «Бизнестің жол картасы 2020» бизнесті қолдау мен дамытудың бірыңғай бағдарламасы «Жаңа онжылдық — жаңа экономикалық өрлеу — Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауларының мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған еді [2].

Аймақтардың атқарып жатқан жұмыстары аясында қол жеткізген жетістіктерін бағалай отырып бағдарламаны ұзартуды және оны жүзеге асыру үшін жыл сайын кем дегенде 30 млрд теңге қарастыруды тапсырған болатын. Мақсат тұрғындардың өндірістік белсенділік қуатын ұлғайту мақсатында мемлекет тарапынан қаржыландыру жұмыстарын арттырумен қоса отандық кәсіпкерлердің мүддесін сақтау барысында несиелік тәуекелді болдырмау. ЖІӨ құрылымында отандық өнімдерді шығару көлемін ұлғайту үшін өңдеуші өнеркәсіптің үлесін кемінде 12,5%-ға дейін көтеру. Бұл өз кезегінде белсенді кәсіпкерлердің үлесін 50%-ға ұлғайтуды талап етуде [3].

Өңірлік шағын және орта бизнес аясын одан әрі қарқынды дамыту мақсатында жергілікті бюджеттің қаржылық мүмкіндіктері есепке алынып, Қызылорда аймағы бойынша алдағы үш жылда жалпы барлығы 1 триллион 226 млрд теңгеге жуық қаржы бағытталады деп күтілуде.

Бәсекеге қабілетті өнім түрлерін өндіру бойынша облыстың маңызды жетістіктерінің бірі ретінде Қызылорда қаласында жоғары технологиялық шыны зауытының құрылысын салу жобасын атап өтуге болады.

Бүгінгі күнге дейін шыны зауытын салуға Қызылорда қаласының солтүстік-батыс бөлігінен 24 гектар жер учаскесі бөлініп, учаскені дайындау жұмыстары жүргізілді. Зауыттың сыртқы инфрақұрылымын жүргізудің барлық жобалық жұмыстары аяқталды.

«Қытайдың шыны өндіретін зауыт салудан мол тәжірибесі бар трансмемлекеттік »Чайна Триумф» компаниясы осы шыны зауытының құрылтайшылар құрамына кірді. Жоғары технологиялық зауыт құрылысына инвестор болған бұл компания смартфондар мен планшеттерді

күн сәулесінен қорғайтын панельдер үшін өте мөлдір және жұқа шыны жасап шығару жұмыстарын бастамақ.

Жалпы құны 150 миллион АҚШ долларын құрайтын бұл жоба Қызылорда өңірі үшін шағын бизнестің индустриалдық-инновациялық даму серпіні болмақ. Өнім өндіруге қажетті шикізат толықтай жергілікті Сарышоқы кен орнынан ал қосымша қоспалар Қазақстанның басқа облыстарынан одан қалды іргелес Ресейден, Қырғызстаннан және Өзбекстаннан жеткізілмек [3].

Инвесторларды тарту есебі бойынша да жүйелі жұмыстар атқарылуда. Дәлел ретінде Ресейлік «Металлқұрылымдары зауыты» ААҚ-мен жасалынған екі жақты келісім шегінде «Қазақстан-Ресей» вагон құрастыру кәсіпорнының «Арал вагон» ЖШС-і ашылғанын атап өтуге болады. Жобаның құны 104,0 млн. АҚШ долларын құрап, өндірістік қуаттылығы жылына 1200 вагонды қамтымақ. «Қазақстанда жасалған» деген арнайы сертификат алған серіктестік, вагондарды сынақтан нәтижелі өткізіп, әрқайсысы 72 тоннаға есептелген ауыр жүк таситын 8 вагонның контейнерін «Қазақстан теміржолы» ұлттық компаниясы АҚ-на үлестіріпте үлгерді [3].

Сонымен қатар, серпінді жобалар қатарына «Уран кен орындарын кеңейту және күкірт қышқылы зауытының құрылысын салу», «Цемент шығаратын зауыт құрылысын салу», «Мұнай газ саласын жаңғырту» т.б. жобаларын енгізу бағытында мақсатты жұмыстарды атап өтуге болады.

Қазіргі таңда облыстың экономикасы тұрақтылықпен және жоғары өсу қарқынымен сипатталатын даму сатысында орын алуда.

Осы орайда Қызылорда облысының кісіпкерлікті қолдау жұмыстары бойынша нәтижелерін айтар болсақ, жұмысқа орналастыру сияқты мәселелерді шешу мақсатында 2018—2020 жж. аймақ бойынша жаппай кәсіпкерлікті дамытудың үш жылдығы деп жарияланды [3].

Қызылорда өңірі бойынша жаңа өндірістерді ашу, жұмыс істеп тұрған кәсіпорындарды кеңейту есебінен 2018 жылы 13384 жұмыс орны құрылды, оның 10771-і тұрақты, нәтижесінде жұмыссыздықтың шегі 4,8 пайызды ұстап тұруға мүмкін болды. Аймақ бойынша тұтыну бағалар индексі 2018 ж. ҚР-ның Ұлттық Банк белгілеген инфляция дәлізі шегінде сақталып, осы жылдың қорытындысы бойынша 105,6%-ды құрады. Оның ішінде азық-түлік тауарларының баға индексі 104,9%, азық-түлік емес тауарларының баға индексі — 106,6%, ал ақылы қызметтер — 105,5%-ы қалыптастырды [3].

«Нәтижелі жұмыспен қамту және жаппай кәсіпкерлікті дамыту» мемлекеттік бағдарламасына енгізілген «Бастау бизнес» жобасы арқылы 2017—2021 жылдар аралығында жұмыссыз және өзін-өзі жұмыспен қамтыған 135 мың азамат кәсіпкерлік негіздерінен білім алады, әрі 27 мың бизнес субъектісі ашылады деп жоспарлануда.

Қазіргі таңда облыс бойынша шағын кәсіпкерлік субъектілері 207,6 млрд теңгенің өнімін өндіріп, өткен жылмен салыстырғанда көрсеткіштің өсу қарқынын 125,1 пайыз жеткізген. Облыстық салық комитетінің мәліметі бойынша шағын кәсіпкерлік субъектілерінен барлығы 3020,9 млн.теңгеден астам салық түсімдерін түсіріп, 2017 жылмен салыстырғанда көрсеткіш 1,7 есеге өскен [3].

Қала және аудан әкімдіктерінің мәліметтері бойынша шағын кәсіпкерлік саласында 2018 жылдың 1 қаңтарына 85801 кәсіпкерлік субъектілері тіркелген.

Қызылорда өңірінің даму бағдарламасы бизнес өкілдерінің бизнес бастамаларын кеңейту аясында бәсекеге қабілетті жаңа жұмыс орындарын құру арқылы жергілікті тұрғындардың шағын және орта кәсіпкерлікте жұмыспен қамтылуы барысын ұлғайтып өңдеуші өнеркәсіп өндіретін өнім көлемінің аясын ұлғайтуға мүмкіндік береді деп үміт артудамыз.

Әдебиет:

1. Акбергенова Д. А. Особенности развития экономики Казахстана: до и после кризисных явлений // Вестник РУДН. Серия Международные отношения. — 2012. — № 3. — С. 101—111.
2. Жаңа онжылдық — жаңа экономикалық өрлеу — Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері. Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. — 2010. — 30 қаңтар.
3. Центр деловой информации Karital.kz со ссылкой на пресс-службу акимата Кызылординской области, 2018.

Молодой ученый

Международный научный журнал
№ 18.1 (256.1) / 2019

Ответственный редактор О. А. Шульга
Художник Е. А. Шишков

Статьи, поступающие в редакцию, рецензируются.
За достоверность сведений, изложенных в статьях, ответственность несут авторы.
Мнение редакции может не совпадать с мнением авторов материалов.
При перепечатке ссылка на журнал обязательна.
Материалы публикуются в авторской редакции.

Журнал размещается и индексируется на портале eLIBRARY.RU, на момент выхода номера в свет журнал не входит в РИНЦ.

Свидетельство о регистрации СМИ ПИ №ФС77-38059 от 11 ноября 2009 г.
ISSN-L 2072-0297
ISSN 2077-8295 (Online)

Учредитель и издатель: ООО «Издательство Молодой ученый»
Номер подписан в печать 15.05.2019. Дата выхода в свет: 22.05.2019.
Формат 60 × 90/8. Основной тираж номера: 500 экз., фактический тираж спецвыпуска: 16 экз. Цена свободная.

Почтовый адрес редакции: 420126, г. Казань, ул. Амирхана, 10а, а/я 231.
Фактический адрес редакции: 420029, г. Казань, ул. Академика Кирпичникова, д. 25.
E-mail: info@moluch.ru; <https://moluch.ru/>
Отпечатано в типографии издательства «Молодой ученый», г. Казань, ул. Академика Кирпичникова, д. 25.